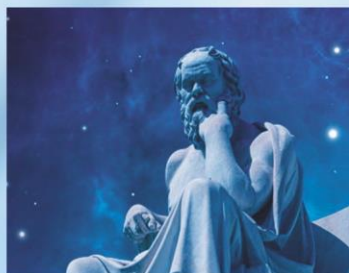

УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В ПЕРЕЯСЛАВІ

ГУМАНІТАРНИЙ ПРОСТІР НАУКИ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

20 січня 2026 р.

УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В ПЕРЕЯСЛАВІ

XLV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція
«Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»

20 січня 2026 р.

Збірник наукових праць

Переяслав, 2026

Випуск 45 (26 листопада 2025 р.)

HRYHORII SKOVORODA UNIVERSITY IN PEREIASLAV

Materials

Of the XLV International scientific and practical Internet-conference
«**Humanitarian space of science: experience and prospects**»

January 20, 2026

Pereiaslav, 2026

УДК 001

Г 94

«Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»: зб. матеріалів XLV Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф. (м. Переяслав, 20 січня 2026 р.). Переяслав, 2026. Вип. 45. 86 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Коцур В.В. – ректор Університету Григорія Сковороди в Переяславі; доктор історичних наук, кандидат політичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України;

Коцур В.П. – доктор історичних наук, професор, академік НАПН України;

Еисенов К.А. – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії держави КН МОН Республіки Казахстан;

Лукашевич О.М. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України Університету Григорія Сковороди в Переяславі, генеральний директор Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»;

Мамбетназаров А.Б. – доктор сільськогосподарських наук, доцент кафедри «Інвестиційна діяльність в меліорації і водному господарстві» Нукусського філіалу Ташкентського державного аграрного університету Республіки Узбекистан;

Гайдасенко І.В. – кандидат історичних наук, учений секретар Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»;

Процак Т.В. – кандидат медичних наук, доцент кафедри анатомії людини ім. М.Г. Туркевича Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет»;

Бова В.В. – кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»;

Вовкодав С.М. – завідувачий науково-дослідного сектора «Музей космоса» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»;

Левченко Л.Ю. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і соціальної антропології імені професора І.П.Стогнія Університету Григорія Сковороди в Переяславі;

Вовкодав В.О. – молодший науковий співробітник науково-методичного відділу охорони культурної спадщини Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», відповідальний секретар редакційної колегії.

ISSN 2523-4900

© УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ
СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІ

«Humanitarian space of science: experience and prospects»: materials of the XLV scientific-practical. internet conf. (Pereiaslav, January 20, 2026). Pereiaslav, 2026. Vol. 45. 86 Pages.

EDITORIAL BOARD:

Kotsur V. – Rector of the Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav, Doctor of History, Candidate of Political Sciences, Senior Researcher of the Department of National Minorities of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine, Associate Professor of Political Science of the Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav;

Kotsur V. – Doctor of History, professor, academician of the NAPS of Ukraine;

Ensenov K. – Candidate of History, senior researcher of the Institute of History of State KH MES of the Republic of Kazakhstan;

Lukashevych O. – Candidate of History, assistant professor of the Department of the Ukrainian History and Culture of Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav, General Director of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»;

Mambetnazarov A. – Doctor of Science, assistant professor of the Department of the Melioration and irrigated agriculture of the Nukus State Pedagogical Institute of the Tashkent State Agrarian University of the Republic Uzbekistan;

Haidaenko I. – Candidate of History, Scientific Secretary of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav», Secretary of Council of Young Scientists of the University;

Protsak T. – Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of Human Anatomy. M.G. Turkevych of the Higher State Educational Institution of Ukraine «Bukovynian State Medical University»;

Bova V. – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Leading Researcher of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»;

Vovkodav S. – Head of the research sector «Space Museum» National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»;

Levchenko L. – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy and Social Anthropology named after Professor I.P. Stogniy of Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav;

Vovkodav V. – Junior research worked of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav», Executive Secretary.

ISSN 2523-4900

©HRYHORII SKOVORODA
UNIVERSITY IN PEREIASLAV

ЗМІСТ / CONTENTS:	
СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ	
<i>Тамара Гончарук, Олександра Кокота</i> ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	7
<i>Валерія Горбаченко, Нікіта Деркач, Дар'я Сидорчук</i> НАСЛІДКИ ВОЄННИХ ДІЙ ДЛЯ ҐРУНТОВОГО ПОКРИВУ УКРАЇНИ	11
СЕКЦІЯ: ЕКОНОМКА	
<i>Станіслав Артамонов, Катерина Болдовська</i> КОНТРОЛЬНО-АУДИТОРСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ОБЛІКУ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ДОРОЖНЬО-БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА	15
СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ	
<i>Світлана Коржик,</i> БІЛЕЦЬКЕ В СИСТЕМІ ЛЕТИЧІВСЬКОГО СТАРОСТВА: АНАЛІЗ ІНВЕНТАРІВ ТА ЛЮСТРАЦІЙ 1762–1765 РР.	19
СЕКЦІЯ: МЕДИЦИНА	
<i>Тетяна Процак, Ігор Забродський, Олександра Біляр, Валерія Гуцал</i> ОСОБЛИВОСТІ ТОПОГРАФІЇ НЕПАРНОЇ ВЕНИ: ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ	26
<i>Тетяна Процак, Ігор Забродський, Валерія Гуцал, Альбіна Філіпчук</i> СТУДЕНТСЬКИЙ АНАТОМІЧНИЙ ГУРТОК – ПЕРШИЙ КРОК ДО НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	32
<i>Tetiana Protsak, Ihor Zabrodskyi, Albina Filipchuk, Oleksandra Biliar</i> ONTOGENETIC FORMATION OF THE HUMAN OPTIC NERVE: A COMPREHENSIVE ANALYSIS	38
<i>Тетяна Процак, Ігор Забродський, Ольга Ткачук, Діана Копча</i> МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ВПРАВИ «ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СПРИНТ» НА ЗАНЯТТЯХ З АНАТОМІЇ ЛЮДИНИ	42
СЕКЦІЯ: ПРАВО	
<i>Олена Перунова, Катерина Горбунова</i> МОЛОДЬ І ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ: БОРОТЬБА ЗА ГІДНІСТЬ І СВОБОДУ	46
<i>Олена Перунова, Катерина Коньова</i> ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: МОЛОДІЖНИЙ ВИМІР	49
<i>Олена Перунова, Марія Кругляк</i> СИЛА ПОКОЛІННЯ ВІЙНИ: ЯК УКРАЇНСЬКА МОЛОДЬ ПЕРЕОСМИСЛЮЄ СВОБОДУ, ГІДНІСТЬ І СПРАВЕДЛИВІСТЬ	52
<i>Олена Перунова, Віолетта Охрімова</i> ПОГЛЯД МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ НА СВОЄ МАЙБУТНЄ ПІСЛЯ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ ВИМІР ВІДРОДЖЕННЯ	55
<i>Олена Перунова, Дмитро Серпухов</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДЦЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	58

<i>Олена Перунова, Дар'я Трубіцина</i>	
ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ МОЛОДИХ ГРОМАДЯН	61
СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ	
<i>Ніна Атаманчук</i>	
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ «КОЛАЖ» У РОБОТІ ЗІ СТУДЕНТАМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	64
СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЯ	
<i>Galina Radu</i>	
DRUMUL DE LA ALFABET LA DISCURS ÎN PREDAREA LIMBII ROMÂNE PENTRU CETĂȚENI STRĂINI	73
<i>Олена Доманова</i>	
ВИКОРИСТАННЯ ІР-ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	79
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ/INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	

ЕКОЛОГІЯ

УДК 556.1/5:504.5(477)

Тамара Гончарук, Олександра Кокота
(Звягель, Україна)**ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

У статті проаналізовано вплив воєнних дій на водні ресурси України. Окреслено негативні наслідки воєнних дій на водні ресурси. Виокремлено основні причини розвитку екологічних проблем водних ресурсів, котрі пов'язані з агресією російської федерації на теренах нашої країни. Запропоновано комплексні заходи для ліквідації наслідків впливу воєнних дій на водні ресурси.

Ключові слова: адицифікація, війна, вода, водні ресурси, здоров'я, життя.

**ENVIRONMENTAL PROBLEMS OF UKRAINE'S WATER
RESOURCES UNDER MARTIAL ARTS**

The article analyzes the impact of military actions on water resources in Ukraine. The negative consequences of military actions on water resources are outlined. The main reasons for the development of environmental problems of water resources, which are associated with the aggression of the Russian Federation on the territory of our country, are highlighted. Comprehensive measures are proposed to eliminate the consequences of the impact of military actions on water resources.

Key words: aditsification, war, water, water resources, health, life.

Найпоширенішою речовиною на Землі є вода, а саме: її кількість та найважливіше її властивості створюють умови для життя організмів. Так, давньогрецькі філософи вважали, що вода перше начало й суть всього. На думку В. І. Вернадського: «Вода стоїть окремо в історії нашої планети. Немає природного тіла, яке б могло зрівнятися з нею за впливом на хід основних, найграндіозніших процесів. Немає земної речовини – мінералу, гірської породи, живого тіла, яке її не містить» [1]. Екологічні проблеми водних ресурсів України в умовах воєнного стану виникли через руйнування критичної інфраструктури, забруднення води важкими металами, нафтопродуктами, хімікатами, уламками військової техніки та ракет, цілеспрямовані удари по водозаборах і очисних спорудах тощо. Це призводить до погіршення якості води, зниження її кількості та створює значні екологічні й гуманітарні загрози, котрі потребують систематичних досліджень та нагального вирішення. До вищезазначених. До того ж воєнні дії пошкоджують та знищують греблі, що веде до затоплення територій, загибелі флори та фауни, унеможливають доступ до питної води й створюють довгострокові екологічні проблеми.

Водні відносини в Україні регулюються Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», Водним Кодексом України, відповідно до якого: «Завданням водного законодавства є регулювання правових відносин з метою забезпечення збереження, науково обґрунтованого,

раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування» [2]. Таким чином, на основі вищезазначеного, можемо зробити висновок про те, що водна безпека – це критерій для запобігання гуманітарним кризам, ланка економічного та соціального розвитку будь-якого регіону та України в цілому.

Сьогодні посилюється антропогенний вплив воєнних дій на водні ресурси України, з'явилися нові виклики щодо безпеки у водопостачанні та водовідведенні [3]. Тому, актуальність обраної теми особливо значуща в умовах російсько-української війни.

Поверхневі прісні водні об'єкти України розташовано на площі 24,1 тис. км². До цих об'єктів належать річки, озера, водосховища, ставки, канали тощо.

В умовах збройного конфлікту з російським агресором питання водозабезпечення та водної безпеки стали вкрай актуальними для населених пунктів, котрі знаходяться в зонах обстрілів та бойових дій. На жаль, вода використовується як зброя. Російські агресори обстрілюють водну інфраструктуру, мінують греблі, руйнують будівлі каналізаційних насосних станцій. Наслідком таких дій є потрапляння в річки зворотних вод без будь-якої очистки, порушується екологічний баланс. Упродовж активних обстрілів території України ворог наніс удари по нафтобазам у Харкові, Чернігові, Луганську, Житомирі, Калинівці, Львові, Дубні, Луцьку Василькові тощо. Такі вибухи та спровоковані ними пожежі призвели до забруднення водних об'єктів, ґрунту, атмосфери.

І. Циганенко-Дзюбенко, Г. Кірейцева, О. Герасимчук, Г. Скиба, С. Хоменко акцентують увагу на тому, що особливу небезпеку для акватичних біоценозів становлять хімічні сполуки, що входять до складу вибухових речовин та боеприпасів. Нітроцелюлози, тринітратолуол, азид свинцю та інші компоненти, які широко використовуються у військовій справі, при потрапленні у водне середовище підлягають біогеохімічній трансформації, утворюючи високотоксичні метаболіти. Ці ксенобіотики здатні до біоаккумуляції та біомагніфікації в трофічних ланцюгах гідробіонтів, призводячи до порушення метаболічних процесів на клітинному та організмовому рівнях. Особливо згубного впливу зазнають гідроекосистеми внаслідок контамінації сполуками важких металів, які є невід'ємними компонентами військової техніки та боеприпасів Свинець, кадмій, ртуть, хром та інші металотоксиканти, потрапляючи у водне середовище, утворюють стійкі органо-мінеральні комплекси, які характеризуються високою біодоступністю та пролонгованою токсичною дією. Ці полютанти здатні викликати каскад патофізіологічних реакцій у гідробіонтів, включаючи оксидативний стрес, порушення осморегуляції, інгібування ферментативних систем та генотоксичні ефекти, що в кінцевому підсумку призводить до редукції біорізноманіття та порушення функціональної стабільності водних екосистем. Крім того, війна супроводжується масштабними викидами в атмосферу оксидів вуглецю, азоту та сірки, які, взаємодіючи з атмосферною вологою, утворюють кислотні опади. Ацидифікація водойм призводить до зміщення рН балансу, що негативно

впливає на гідрохімічні показники та фізіологічні процеси гідробіонтів, особливо кальцифільних організмів. Це спричиняє порушення кругообігу речовин та енергії в екосистемах, зниження їх самоочисної здатності та екологічної смності [4, с. 53-54]. Погоджуємося з думкою вітчизняних вчених.

На основі аналізу літератури з обраної теми дослідження виокремлено основні причини розвитку екологічних проблем водних ресурсів, котрі пов'язані з агресією російської федерації на теренах нашої країни, а саме:

1) Анексія Криму Російською Федерацією (2014 р.): з 2014 р. Україна припинила подачу води Північно-Кримським каналом у Крим;

2) пошкодження системи водопостачання Донеччини (червень 2014 р.);

3) зупинка каналу Сіверський Донець-Донбас (липень 2014 р.);

4) атака на водоочисні споруди у містах Бахмут, Щастя на Донеччині (2014-2015 рр.);

5) пошкодження насосної станції в районі Ясинуватої на Донеччині (2017 р.);

6) пошкодження трубопроводу каналу «Сіверський Донець-Донбас» (2016 р.);

7) підрив дамби російськими військами для захвату Північно-Кримського каналу, забір води з Херсонської ГЕС до Криму;

8) підрив українськими військами дамби та насосної станції в гирлі р. Ірпінь (Київське водосховище) – з метою зупинення ворожої техніки у наступу до міста Київ;

9) руйнування каналізаційних ліній, очисних споруд, дамб (руйнування Ірпінської дамби; руйнування насосної станції у м. Васильків (Київської обл.); руйнування каналізаційної очисної станції на Запоріжжі);

10) знищення російськими військами греблі Оскільського водосховища у Харківській області (березень 2022 р.);

11) затоплення шахт на сході України;

12) захоплення Запорізького залізорудного комбінату у с. Мала Білозерка Васильківського району Запорізької області (червень 2022 р.);

13) обстріли підприємств, вибухи на них (пошкодження «Азовсталі» та резервуару з відходами хімічного виробництва; обстріли нафтобаз по території України та їх горіння);

14) замінування водних об'єктів: річок, морів (руйнування Дністровського лиману);

15) знищення греблі Каховської гідроелектростанції (6 червня 2023 р.).

Отже, вищезазначені причини зумовили ряд наслідків для водних ресурсів України: забруднення водойм, річок, морів токсичними хімічними речовинами, нафтопродуктами, важкими металами, що призводить до знищення флори та фауни, спалахів захворювань, масової загибелі риби та інших водних організмів, порушення життєвих циклів та зниження біорізноманіття; знищення прибережних захисних смуг водойм; виснаження водних ресурсів; довгостроківі наслідки (потребують відновлення та довготривалих зусиль для подолання); затоплення шахт на сході України що містять солі та важкі метали, призводить до забруднення ґрунтових і поверхневих вод; замінування морського узбережжя, котре робить його непридатним для рекреації; відсутність доступу до безпечної води; погіршення санітарних умов сільського та міського населення; надходження зворотних вод без будь-якого очищення;

загибель дельфінів та іншої водної біоти у прибережних зонах Чорного та Азовського морів; зміна русел річок; зношення та замулення гідротехнічних споруд; збільшення дефіциту води тощо.

Для ліквідації наслідків впливу воєнних дій необхідні комплексні заходи: очищення забруднених ділянок, відновлення зруйнованої інфраструктури, впровадження технологій очищення стічних вод та посилений моніторинг якості води, спільні зусилля міжнародної спільноти для допомоги Україні у відновленні водної інфраструктури, забезпеченні доступу до чистої води та запобіганні довгостроковим екологічним наслідкам війни.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Іваненко В., Курепін В. Захист водних ресурсів та джерел водопостачання. *Захист водних ресурсів. Глобальні виклики, загрози опустелювання територій, міжнародні зобов'язання держав світу: тези доповідей з щорічного тематичного «круглого столу»* (м. Миколаїв, 22 березня 2022 р.). Миколаїв: МНАУ, 2022. С. 9–13.

2. Курепін В., Блащук В. Водопостачання для населення і раціональне використання водних ресурсів. *Збереження планети – глобальні виклики, загрози, можливості на засадах результативного партнерства: тези доповідей тематичного круглого столу з питань екологічної безпеки до Всесвітнього Дня Землі – Earth Day* (м. Миколаїв, 22 квітня 2022 р.) / Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв: МНАУ, 2022. С. 5–9.

3. Демченко А. Аспекти тероризму в контексті філософії безпеки. *Глобальні цілі сталого розвитку – безпека світу, соціально-економічні та екологічні прояви, можливості активізації партнерства: тези доповідей здобувачів вищої освіти денної й заочної форм навчання за результатами щорічного тематичного «круглого столу» на обліково-фінансовому факультеті* (м. Миколаїв, 12 листопада 2020 р.). Миколаїв: Миколаївський національний аграрний університет, 2020. С. 22–24. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8202>

4. Циганенко-Дзюбенко І., Кірейцева Г., Герасимчук О., Скиба Г., Хоменко С. Антропогенний вплив війни на водні ресурси: аналіз та потенційні шляхи відновлення. *Проблеми хімії та сталого розвитку*. 2024. Вип. 3. С. 51–59. DOI: <https://doi.org/10.32782/pcsd2024-3-7>

УДК 631.4:504.5(477)

*Валерія Горбаченко, Нікіта Деркач, Дар'я Сидорчук
(Звягель, Україна)***НАСЛІДКИ ВОЄННИХ ДІЙ ДЛЯ ГРУНТОВОГО ПОКРИВУ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано вплив воєнних дій для ґрунтового покриву України. Визначено категорії впливу пошкодження ґрунтового покриву внаслідок воєнних дій: механічний, хімічний, фізичний. Окреслено негативні наслідки воєнно-техногенного забруднення на ґрунти та здоров'я людей.

Ключові слова: бомботурбація, війна, ґрунт, зброя, екоцид, здоров'я.

CONSEQUENCES OF MILITARY ACTIONS FOR THE LAND COVER IN UKRAINE

The article analyzes the impact of military operations on soil cover in Ukraine. The categories of impact of soil cover damage due to military operations are determined: mechanical, chemical, physical. The negative consequences of military-technogenic pollution on soils and human health are outlined.

Key words: bombardment, war, soil, weapons, ecocide, health.

Збройна агресія російської федерації проти України завдала потужного удару по всіх ланках економічної, соціальної, гуманітарної системах України, зокрема на екосистему. До списку злочинів російської армії додалися ще й ті, котрі ставлять на меті викликати на українських теренах екологічну катастрофу. Щоденні обстріли, утворення вирв від авіабомб, замінування територій, знищення важкої військової техніки, рух танків призводить до руйнування не тільки ґрунтового покриву, а й негативно впливають на економіку країни та здоров'я людей тощо. В Україні з 24 лютого 2022 р. відбуваються повномасштабні бойові дії з порушеннями ґрунтового покриву. Ці порушення охоплюють дві групи:

- первинні – прямі механічні деформації ґрунтового покриву, теплове забруднення; захаращення поверхні;
- вторинні – ті, що спричинені наслідками невиконання стратегічних заходів поствоєнного відновлення – підтоплення, засолення, ерозійні процеси, пірогенна деградація, легуміфікація тощо [5, с. 38]. Для подолання вищезазначених наслідків знадобляться десятиліття та значні фінансові ресурси. Після завершення бойових дій стоятиме завдання – відновити екологічний баланс, ліквідувати наслідки забруднень та відновити родючість знищених земель України. Таким чином, зупинимо увагу на дослідженні впливу воєнних дій на ґрунтове середовище.

Проблема дослідження впливу воєнних дій на ґрунтовий покрив українських земель висвітлена в працях О. Бончковського, О. Тарасенко, В. Болоховського, М. Солохи, П. Остапенко, С. Романової, М. Слободяник, А. Сплодитель, О. Голубцова, С. Чумаченко, Л. Сорокіної, В. Швайко та ін.

Міжнародна група юристів розробила проєкт закону, котрий має визнати екоцид на українських теренах воєнним злочином. Екоцид є формою ведення

війни, метою якої є намагання нанести непоправних збитків екосистемі країни, проти якої здійснюється агресія, її флорі, фауні, природним ресурсам. Держава-агресор, яка здійснює екоцид, ставить на меті звести нанівещь потенціал до відновлення країни, яка потерпає від агресії. Цей термін ввели в науковий обіг у 70-ті роки в якості відповіді на дії армії США у В'єтнамі, яка випалювала напалмом селища та використовувала хімікати для знищення тропічних лісів [2].

Науковці наголошують на тому, що воєнні дії спричиняють ряд механічних, фізичних та хімічних впливів на ґрунтовий покрив. Такі впливи призводять до руйнування структури та функцій ґрунтової екосистеми, ведуть до погіршення фізико-геохімічних властивостей. Для різних типів військових об'єктів комплекси порушень можуть різнитись від виду і типів бойових дій, порушень рельєфу поверхні, ґрунтів (воронки вибухів, наслідки руху бойової техніки), захисних споруд (окопів, бліндажів, вогневих точок, протитанкових споруд тощо), забруднення верхніх горизонтів ґрунтового покриву продуктами бойової діяльності, захащенням поверхні (залишками бойової техніки, захисних споруд, осколками тощо). Знищення рослинності, порушення ґрунтового покриву, дефіцит природного зволоження, опустелювання є поширеними наслідками воєнно-техногенного навантаження. Внаслідок цього різко скорочуються біологічні популяції та види, а втрата біорізноманіття посилюється зміною структури та функцій ландшафтів [5, с. 38]. Погоджуємося з думкою вчених про те, що наслідки воєнних дій є катастрофічними не тільки для ґрунту, а й для всієї екосистеми України тощо.

Пошкодження ґрунтового покриву внаслідок воєнних дій виокремлюють за наступними категоріями впливу:

- механічний вплив деформує ґрунтовий покрив, що призводить до порушення структури ґрунтів під час пересування військової техніки, руху військ, будівництва захисних споруд, місць бомботурбації (утворення кратерів на поверхні ґрунту та змішування ґрунту вибуховими боєприпасами, як правило, під час воєнних дій [4, с. 135]), розмінування території; наслідком цього впливу є ущільнення, заболочування, засмічення території продуктами бойової діяльності;

- хімічний вплив змінює природні фізико-хімічні параметри ґрунтового покриву, зростає концентрація токсико-хімічних речовин, можуть утворюватися різноманітні локальні ландшафтно-геохімічні аномалії; до агентів хімічного забруднення належать пальне транспортних засобів, мастильні матеріали, сольвенти, відходи гальванічного виробництва, залишки вибухових речовин, дезактиваційні речовини, важкі метали та їхні сполуки, радіоактивні речовини;

- фізичний вплив передбачає зміну фізичних параметрів ґрунту внаслідок застосування зброї та військової техніки [4, с. 39-52].

На основі аналізу літератури із зазначеної проблематики ліквідація наслідків воєнно-техногенного впливу на ґрунтовий покрив України вимагає наступних заходів, а саме: розмінування території; оцифрування ділянок за допомогою супутникового /БПЛА/ наземного моніторингу з прив'язкою до системи координат; відбір зразків у зоні враження та ділянки навколо; аналіз на вміст забруднюючих речовин; прийняття рішення щодо можливості ведення сільського господарства і подальшого цільового використання;

очищення ділянок від джерела забруднення та уламків; відновлення ділянок пошкоджених вибухами [1].

Враховуючи серйозність та небезпеку ситуації, що склалася в Україні, необхідно шукати шляхи вирішення проблеми забруднення ґрунтового покриву внаслідок війни; розробляти інструментарій та механізми, впровадження яких дозволить мінімізувати наслідки воєнних дій у подальші роки. Одним із варіантів відродження постраждалих ґрунтів має бути створення «червоних зон» на територіях, де велися інтенсивні бойові дії. Таку ініціативу пропонують спеціалісти з Української Природоохоронної Групи (UNCG), що дозволить виконати вимоги законодавства України з консервації земель та запобігання опустелюванню, а також Європейської стратегії захисту біорізноманіття до 2030 року (виведення з обробітку 30% усіх сільськогосподарських земель) [3].

Водночас, виокремлені наступні негативні наслідки цього впливу на здоров'я людей:

- концентрований вміст важких металів порушує діяльність нервової системи, систем кровотворення та внутрішньої секреції;
- хімічні забруднення спонукають виникнення злоякісних утворень, атеросклерозу та порушення апарату спадковості;
- затримка росту та неврологічного розвитку;
- збільшення кількості передчасних пологів та вроджених вад у новонароджених дітей.

Воєнні дії країни-агресора ведуть не лише до руйнування українських міст та сіл, а й сприяють знищенню екосистеми загалом та ґрунту зокрема, тому постає нагальна потреба в оцінці шкоди, завданої довкіллю, та її перерахунок в грошовий еквівалент з метою подальшого врахування цієї шкоди задля виплати агресором репарацій; створення плану відновлення ландшафтів та рекультиваци земель. Отже, очищення та збереження ґрунтового покриву є не менш важливим аспектом, як і звільнення нашої території від російських загарбників.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тарасенко О. Пошкоджена земля: як відновити родючість ґрунту після бомбардувань та пожеж? URL: <https://www.agrilab.ua/poshkodzhena-zemlya-yak-vidnovyty-rodychist-gruntu-pislya-bombarduvan-ta-pozhezh/>
2. Війна в Україні знищує ґрунти – як врятувати мертві землі. URL: <https://superagronom.com/blog/925-viy-na-v-ukrayini-znischuye-grunti--yak-vryatuvati-mertvi-zemli>
3. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя. Звернення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського Економічно-Соціального Комітету та Комітету Регіонів (неофіційний адаптований переклад українською) / пер. з англ. О. Осипенко; ред. та адапт. А. Куземко та ін. Чернівці: Друк Арт, 2020. 36 с.
4. Голубцов О., Сорокіна Л., Сплодитель А., Чумаченко С. Вплив війни росії проти України на стан українських ґрунтів. Результати аналізу. Київ: ГО «Центр екологічних ініціатив «Екодія», 2023. 32 с.

5. Сплодитель А., Голубцов О., Чумаченко С., Сорокіна Л. Забруднення земель внаслідок агресії росії проти України. URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/zabrudnennia-zemel-vid-rosii-full3.pdf>

ЕКОНОМІКА

УДК 657.6:69

*Станіслав Артамонов, Катерина Болдовська
(Харків, Україна)***КОНТРОЛЬНО-АУДИТОРСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ
ОБЛІКУ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ДОРОЖНЬО-БУДІВЕЛЬНОГО
ПІДПРИЄМСТВА**

У статті розкрито питання контрольно-аудиторського забезпечення достовірності обліку оборотних активів дорожньо-будівельних підприємств, розглянуто особливості їх структури та оцінки, досліджено роль внутрішнього і зовнішнього аудиту, на підставі чого надано рекомендації щодо підвищення якості облікової інформації в контексті управління фінансовою стійкістю підприємства.

Ключові слова: *контрольно-аудиторське забезпечення, оборотні активи, внутрішній аудит, достовірність обліку, інвентаризація, дорожньо-будівельне підприємство, фінансова стійкість.*

**CONTROL AND AUDIT ASSURANCE OF ACCOUNTING RELIABILITY
OF CURRENT ASSETS OF A ROAD-CONSTRUCTION ENTERPRISE**

The article discusses the issue of control and audit assurance of the reliability of current assets accounting in road construction enterprises, considers the peculiarities of their structure and valuation, investigates the role of internal and external audit, and provides recommendations to improve the quality of accounting information in the context of enterprise financial stability management.

Key words: *control and audit assurance, current assets, internal audit, inventory, accounting reliability, road construction enterprise, financial stability.*

Ефективність функціонування дорожньо-будівельних підприємств значною мірою залежить від рівня організації системи обліку та контролю оборотних активів, які є основним ресурсом забезпечення безперервності виробничого процесу і ліквідності господарської діяльності. У сучасних умовах господарювання, що характеризуються нестабільністю фінансових ринків, інфляційними коливаннями та зростанням вимог до прозорості фінансової звітності, питання забезпечення достовірності облікової інформації щодо оборотних активів набуває ключового значення. Це обумовлено тим, що саме наявність повних і правдивих даних про запаси, дебіторську заборгованість, грошові кошти та інші оборотні активи є базою для прийняття управлінських рішень, визначення фінансової стійкості, планування потреб у фінансуванні та оцінки ризиків неплатоспроможності.

У дорожньо-будівельних підприємствах структура оборотних активів має специфічні особливості, пов'язані з технологічним циклом виконання робіт. Значну частку становлять виробничі запаси – будівельні матеріали, пально-мастильні ресурси, запасні частини для техніки, асфальтобетонні суміші та інші матеріальні ресурси, використання яких має сезонний характер і залежить

від виробничих програм. Суттєвою складовою є також незавершене виробництво, обсяг якого у дорожньому будівництві часто перевищує середньогалузеві показники через тривалість технологічного циклу, а також дебіторська заборгованість за виконані, але ще не оплачені роботи за договорами з державними та комунальними замовниками. Саме тому достовірність обліку оборотних активів у галузі дорожнього будівництва потребує особливої уваги з боку внутрішнього та зовнішнього аудиту.

Контрольно-аудиторське забезпечення достовірності обліку оборотних активів передбачає створення системи взаємопов'язаних процедур, спрямованих на підтвердження правильності відображення господарських операцій у бухгалтерському обліку, дотримання принципів оцінки активів, а також своєчасність та повноту їх інвентаризації. Його сутність полягає у впровадженні ефективного комплексу превентивних, поточних і наступних контрольних заходів, які забезпечують об'єктивність та надійність інформаційної бази для управлінських і фінансових рішень.

Основою такого забезпечення є внутрішній контроль, що інтегрується у всі етапи управління оборотними активами – від надходження матеріальних ресурсів до їх використання у виробництві та відображення в облікових регістрах. Ефективний внутрішній контроль передбачає чітке розмежування функцій між підрозділами підприємства, визначення зон відповідальності за збереження активів, запровадження системи первинного контролю за правильністю оформлення документів, створення регламентів облікових процедур, використання електронних систем відстеження руху запасів та автоматизованих інструментів контролю операцій. Для дорожньо-будівельних підприємств доцільно запроваджувати інтегровані системи обліку матеріальних ресурсів, що дозволяють зіставляти дані обліку із фактичним станом запасів на виробничих базах, у технічних підрозділах і на будівельних майданчиках у режимі реального часу.

Зовнішній аудит у цій системі виконує верифікаційну функцію – підтверджує достовірність фінансової звітності шляхом незалежної оцінки правильності облікових оцінок, класифікації активів, повноти відображення господарських операцій і дотримання нормативних вимог. Зокрема, аудитор перевіряє адекватність облікової політики щодо оцінки запасів, визнання витрат виробництва, формування резервів під знецінення запасів і сумнівну дебіторську заборгованість, а також здійснює аналітичні процедури для виявлення можливих викривлень у відображенні оборотних активів. Для підприємств дорожнього будівництва особливе значення має оцінка правильності формування первісної вартості запасів, які надходять через тендерні закупівлі або за договорами з підрядними організаціями, оскільки порушення у цій сфері можуть призвести до суттєвих викривлень у фінансових результатах.

Однією з ключових передумов достовірного обліку оборотних активів є проведення інвентаризацій, які забезпечують зіставлення фактичної наявності матеріальних цінностей із даними бухгалтерського обліку. У дорожньо-будівельних підприємствах інвентаризація має бути організована з урахуванням географічної розгалуженості об'єктів, сезонності робіт та специфіки зберігання матеріалів. Особливу увагу слід приділяти перевірці фактичного використання матеріалів на об'єктах, контролю залишків на

складах і будівельних базах, обліку пально-мастильних матеріалів, які мають високий ризик зловживань. Аудиторська практика свідчить, що саме у сфері обліку запасів і дебіторської заборгованості найчастіше виявляються суттєві помилки: завищення залишків матеріалів, несвочасне списання використаних ресурсів, необґрунтоване відображення дебіторської заборгованості, що не підлягає погашенню.

У системі контрольно-аудиторського забезпечення важливе місце посідає оцінка ризиків викривлення фінансової інформації. Аудитор формує карту ризиків, у якій визначає потенційні зони викривлень – неправильна класифікація запасів, необґрунтовані оцінки резервів, порушення процедур документообігу, несанкціоноване списання активів. Для кожного ризику визначаються ймовірність настання та потенційний вплив на достовірність звітності, що дозволяє обґрунтовано планувати аудиторські процедури. В умовах цифровізації обліку додаткового значення набуває ІТ-аудит, який забезпечує перевірку надійності автоматизованих систем обліку, правильності алгоритмів формування показників, а також захищеності даних від несанкціонованого доступу чи змін.

Достовірність обліку оборотних активів неможлива без належної організації документального забезпечення. Для підприємств дорожнього будівництва характерна велика кількість первинних документів, пов'язаних із рухом матеріальних ресурсів, транспортними перевезеннями, обліком витрат і виконанням договорів підяду. Контрольно-аудиторська практика вимагає перевірки не лише формальної правильності заповнення документів, а й їх економічного змісту – відповідності даних про використання ресурсів затвердженим кошторисам, обсягам виконаних робіт і нормам витрат. Саме аналітичне порівняння фактичних витрат матеріалів із нормативними показниками дозволяє виявити потенційні порушення або неефективне використання активів.

Не менш важливим аспектом є оцінка стану дебіторської заборгованості. Для підприємств дорожнього будівництва, які часто виконують роботи за державним замовленням, характерна наявність значних сум дебіторської заборгованості з тривалими строками погашення. Аудитор повинен перевіряти реальність стягнення таких сум, правильність створення резервів сумнівних боргів і відповідність застосованих методик обліковій політиці підприємства та вимогам Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або МСФЗ. Важливо також оцінювати ризики знецінення дебіторської заборгованості внаслідок фінансової неспроможності контрагентів або невиконання умов договорів.

Суттєвим інструментом підвищення достовірності обліку оборотних активів є впровадження внутрішнього аудиту, який діє на постійній основі та виконує функції контролю, оцінки й консультивання. Внутрішній аудитор здійснює перевірку системи внутрішнього контролю, тестування облікових процедур, аналіз ефективності використання ресурсів, а також розробляє рекомендації щодо усунення виявлених недоліків. Практика показує, що створення служби внутрішнього аудиту у дорожньо-будівельних підприємствах дозволяє суттєво знизити рівень помилок у відображенні оборотних активів, мінімізувати втрати від нераціонального використання матеріальних ресурсів і підвищити фінансову дисципліну.

Контрольно-аудиторське забезпечення достовірності обліку оборотних активів має ґрунтуватися на принципах системності, безперервності та обґрунтованості. Системність означає інтеграцію контрольних процедур у всі стадії управлінського циклу, безперервність – постійне оновлення та вдосконалення методик контролю відповідно до змін у нормативному середовищі, а обґрунтованість – опору на перевірені дані, документальні підтвердження і професійне судження аудитора.

Важливо також формувати контрольно-аналітичну культуру на підприємстві, що передбачає усвідомлення працівниками значення достовірного обліку, відповідальності за збереження матеріальних ресурсів і своєчасне відображення операцій. Ефективне контрольно-аудиторське забезпечення має не лише виявляти порушення постфактум, а й запобігати їх виникненню шляхом побудови превентивних механізмів контролю – автоматичних перевірок у програмному забезпеченні, розмежування прав доступу, запровадження подвійного затвердження операцій із високим ризиком.

Таким чином, достовірність обліку оборотних активів дорожньо-будівельного підприємства є результатом цілеспрямованої взаємодії облікової, контрольної та аудиторської систем. Вона досягається за умов належної організації внутрішнього контролю, проведення регулярних аудиторських перевірок, застосування сучасних інформаційних технологій, формування ефективних процедур інвентаризації, управління дебіторською заборгованістю та обґрунтованої оцінки запасів. Контрольно-аудиторське забезпечення, побудоване на принципах професійності, незалежності й системного підходу, виступає гарантом формування достовірної фінансової інформації, що, у свою чергу, створює передумови для підвищення фінансової стійкості, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості підприємств галузі дорожнього будівництва.

ІСТОРІЯ

УДК 94(477.43)(091)"1762/1765"

Світлана Коржик
(Летичів, Україна)БІЛЕЦЬКЕ В СИСТЕМІ ЛЕТИЧІВСЬКОГО СТАРОСТВА: АНАЛІЗ
ІНВЕНТАРІВ ТА ЛЮСТРАЦІЙ 1762–1765 РР.

У статті здійснено історико-джерелознавчий аналіз села Білецьке у системі Летичівського староства середини XVIII ст. на основі інвентарів 1762–1764 рр. та люстрації 1765 р. З використанням архівних матеріалів Архіву Головного Акту Давніх (AGAD) реконструйовано господарську структуру поселення, систему податків та натуральних повинностей, функціонування локальних промислів (винокурні, млина, пасіки), а також соціальну стратифікацію населення, включно з присутністю дрібної шляхти. Виявлено стабільність економічних показників Білецького, що характерна для старостинських сіл Поділля середини XVIII ст. Показано трансформацію поселення впродовж досліджуваного періоду та підкреслено значення зовнішніх джерел як основи для історичної реконструкції розвитку локальних територій. Результати дослідження доповнюють сучасну історіографію історії Поділля та можуть бути використані при подальшому вивченні адміністративно-господарських структур, локальної економіки та генеалогічних процесів регіону.

Ключові слова: Білецьке, Летичівське староство, Подільське воєводство, інвентар, люстрація, XVIII ст., господарство, винокурня, чини, податкові повинності, дрібна шляхта, економічна структура поселення.

BILETSKE IN THE SYSTEM OF THE LETYCHIV STAROSTY:
ANALYSIS OF INVENTORIES AND LUSTRATIONS OF 1762–1765

The article provides a historical and source-based analysis of the village of Biletske within the administrative system of the Letychiv Starosty in the mid-18th century, based on the inventories of 1762–1764 and the lustration of 1765. Using archival materials from the Central Archives of Historical Records (AGAD), the study reconstructs the economic structure of the settlement, the system of taxes and natural obligations, the functioning of local industries (distillery, mill, apiary), as well as the social stratification of the population, including the presence of lesser nobility. The research reveals the stability of Biletske's economic indicators, characteristic of starosty-type villages of Podillia in the mid-18th century. The transformation of the settlement during the studied period is demonstrated, and the importance of external written sources as the basis for the historical reconstruction of local territorial development is emphasised. The results of the study contribute to modern historiography on the history of Podillia and may be used in further research on administrative and economic structures, local rural economy, and genealogical processes in the region.

Key words: *Biletske, Letychiv Starosty, Podillia Voivodeship, inventory, lustration, 18th century, economy, distillery, land tax (czynsz), tax obligations, minor nobility, economic structure of the settlement.*

Село Білецьке – невеликий населений пункт у складі Летичівської селищної громади Хмельницького району Хмельницької області, сучасне населення якого становить 170 осіб. Незважаючи на скромні демографічні показники, Білецьке має глибоке історичне коріння та є характерним прикладом трансформації подільського сільського поселення від часів старостинського управління XVIII ст. до умов сучасного адміністративного устрою України.

Після проголошення Третього Універсалу Української Центральної Ради 7 (20) листопада 1917 р., село офіційно увійшло до складу Української Народної Республіки [1]. Внаслідок адміністративно-територіальної реформи 2020 р. Білецьке 12 червня було включене до Летичівської селищної територіальної громади [2], а 19 липня – у межі новоутвореного Хмельницького району після ліквідації Летичівського району [3].

Сьогодні село переживає період соціально-інфраструктурного занепаду: не функціонує школа, фельдшерсько-акушерський пункт, ветеринарна лікарня, клуб та бібліотека, що ще кілька років тому існували як базові осередки соціального життя. Єдиним діючим закладом є приватний магазин, який частково виконує роль комунікаційного центру для місцевих мешканців.

Попри сучасні виклики, історія Білецького залишається прикладом тривкості сільської громади, яка сформувалася ще у добу королівських маєтностей та старостинського устрою. Саме зовнішні джерела XVIII ст., зокрема інвентарі та люстрації Летичівського староства – дозволяють простежити господарську структуру села, систему податкових зобов'язань, наявність ремесел і локальних промислів, а також соціальний склад населення.

У цьому контексті особливо важливим є аналіз письмових джерел XVIII ст. – інвентарів та люстрацій Летичівського староства, які дозволяють реконструювати економічну структуру села, визначити основні джерела прибутків та окреслити характер господарської діяльності. Метою статті є аналіз інвентарів та люстрацій Летичівського староства 1762–1765 рр. щодо села Білецьке, визначення його господарських характеристик середини XVIII ст. та з'ясування ролі поселення в адміністративній та економічній системі Поділля.

Найдавніша на сьогодні письмова згадка про село Білецьке Летичівського староства датується 1762 р. і походить з інвентаря Летичівського староства – офіційного документа, що містив опис господарства, доходів і повинностей мешканців королівських маєтностей Поділля. У цьому джерелі під назвою «*Inwentarz Starostwa Łatyczowskiego 1762 A[nn]i*» наведено докладні дані про прибутки від села Білецьке (*Wieś Bieleckie*), які охоплюють 1762–1764 рр. [4].

За цими записами, Білецьке було розвиненим поселенням, яке сплачувало до старостинської казни кілька видів платежів. Основними прибутками від села були:

- чинш від шляхти і підданих, який становив 147 зл.;
- податок від пивоварні – 191 злотий;
- плата від пасіки – 6 зл.;

- плата від млинів або інших дрібних промислів – 5 зл.;
- дохід від оренди винокурні – 500 зл.

Загальна сума прибутків від села Білецьке становила близько 850 зл. польських, що було досить високим показником для королівського села середини XVIII ст. Це свідчить про наявність у селі господарських об'єктів зокрема, винокурні, пасіки, млина, – і про активне використання природних ресурсів. Винокурня (спочатку в документах згадана як *piwowarnia*, тобто пивоварня) приносила левову частку доходів, що вказує на розвинуте ремісничє виробництво і, ймовірно, існування торгових зв'язків із сусідніми селами та самим Летичевом.

Оскільки Білецьке належало до числа старостинських сіл, воно входило до системи королівського господарства, керованого старостою від імені держави. Саме в цей період у джерелах згадується ряд шляхетських родів, які утвердилися на цих землях як частина дрібної шляхти, що поєднувала адміністративну службу з хліборобським господарством. Вони виступали у списках Летичівського староства серед осілих дворян, які сплачували чинш до старостинської скарбниці, що опосередковано підтверджує їх присутність у Білецькому вже у XVIII ст.

З інвентарних записів Летичівського староства видно, що впродовж трьох років – 1762, 1763 і 1764 – господарські прибутки від села Білецьке залишалися майже незмінними. Це свідчить про стабільний економічний стан поселення й усталені форми податкового збору. Для наочності податковій надходження 1762–1764 рр/ наведено у таблиці. Згідно з таблицями прибутків (*Intrata wsi Bieleckie*), структура платежів складалася з таких основних джерел (табл.1).

Таблиця 1.

Рік	Податок від пивоварні / винокурні	Чинш від шляхти і підданих	Пасічний податок	Інші дрібні збори (від млинів, оренди тощо)	Загальний дохід
1762	191 зл.	147 зл.	6 зл.	5 зл.	≈850 зл.
1763	187 зл.	140 зл.	-	5 зл.	≈695 зл.
1764	191 зл.	147 зл.	6 зл.	5 зл.	≈850 зл.

Як бачимо, 1763 р. вирізняється тимчасовим зменшенням доходів (приблизно на 20%) – можливо, внаслідок неврожаю чи короткочасного зменшення обсягів виробництва у винокурні. Уже наступного року показники повертаються до попереднього рівня.

Постійність основних сум – 191 зл. з винокурні та 147 зл. чиншу – свідчить про чітко регламентовану систему платежів, типовішу для старостинських господарств, ніж для приватновласницьких. Також помітно, що винокурня була головним джерелом прибутку, забезпечуючи понад половину всіх надходжень від села.

Порівняння інвентарних записів Летичівського староства за 1762, 1763 і 1764 роки демонструє відносну стабільність податкових надходжень від села Білецьке. Усі три звіти зберігають однакову структуру платежів: чинш від шляхти і підданих, прибутки від пивоварні (згодом – винокурні), пасічний податок та орендні збори з млинів чи дрібних промислів. У 1762 р. загальна сума становила близько 850 зл. польських, у 1763 р. – близько 695 зл., а у 1764 р. знову повернулася до рівня 850 зл. Такі коливання пояснюються, ймовірно, сезонними або господарськими чинниками – наприклад, урожаєм зерна чи зміною виробничих обсягів у винокурні.

Стала структура податків і незначні річні різниці засвідчують, що Білецьке у середині XVIII ст. було економічно стабільним селом старостинського типу, з розвиненим сільським господарством і місцевим ремеслом. Основним джерелом доходу залишалася винокурня, на яку припадало понад половину усіх прибутків села. Це вказує, що вже у той час Білецьке мало певну промислову спеціалізацію і могло постачати продукцію на Летичівський ринок, де сформувалося ядро майбутнього міського життя.

У наступній люстрації 1765 р. (*Lustracja starostw u królewsczyzn w województwie podolskim u w powiecie latyczowskim*), проведений за ухвалою сейму 1764 р., підтверджено доходи від села Білецьке, що повторюють дані попереднього інвентаря. Це свідчить про стабільність економічного становища села й сталість його господарських структур [5].

Таким чином, Білецьке у XVIII ст. виступало типовим представником подільських старостинських сіл, у яких поєднувалися сільське господарство, ремісниче виробництво та елементи дрібного шляхетського самоуправління. Саме з цього середовища зросла й родина Бачинських, яка протягом наступного століття відігравала помітну роль у суспільному житті Летичівщини.

Село Білецьке в середині XVIII ст. входило до складу королівських маєтностей Летичівського староства, що перебували під управлінням Подільського скарбу. Згідно з інвентарем 1762 року, який зберігається в Архіві Скарбу Коронного (*Archiwum Skarbu Koronnego LVI – Inwentarze Starostw, sygn. 155*), Білецьке було невеликим, але економічно впорядкованим поселенням із чіткою системою податків та натуральних повинностей [4].

У документі подано «*Summariusz powinności wsi Bieleckiego*», де перелічено види робіт, податків і грошових виплат, які мешканці мали віддавати на користь староства. Основну частину становили тяглові роботи (панщина), які виконувалися за трьома циклами:

- літня панщина – 2 дні на тиждень від кожного господарського двору з плугом;
- зимова панщина – 1 день на тиждень, головню на перевезення й ремонтні роботи;
- жниварська панщина – кілька тижнів у липні–серпні, за окремими реєстрами.

Окрім відробітків, мешканці села сплачували чинш грошовий, який залежав від розміру землеволодіння, – у середньому від 2 до 3 зл. річно з двору. Додатково стягувалися натуральні повинності:

- курячий податок (*czynsz z kur*) – 1 курка на рік з господарства;

- бджолина десятина – 1 злотий або 1 фунт меду з кожного пасічника;
- данина з городів і садів – по ½ злотого або натурою.

Важливо, що у складі села функціонували млин на річці та винокурня (*browar*), які орендувалися приватними особами. Орендна плата з винокурні становила 191 злотий 28 грошів, а з млина – 5 зл. 6 грошів річно. Ці прибутки йшли безпосередньо до скарбниці старства. Наявність винокурні підтверджує певний рівень ремісничої та торговельної активності, а також попит на місцеву продукцію у довколишніх селах [4].

Окремо зазначено, що частина мешканців належала до шляхти чиншової, тобто дрібною околичної шляхти, яка зберігала свої вольності, але сплачувала символічні грошові податки (*czynsz od szlachty*).

Таким чином, інвентар 1762 року дає цінні свідчення не лише про господарський стан Білецького, а й про соціальну структуру села, у якій поєднувалися селяни-тягловики, орендарі млинів та винокурень і дрібна шляхта.

Наступна після інвентарних записів 1762–1764 рр. письмова згадка про село Білецьке (*Bieleckie*) міститься в люстрації Летичівського старства 1765 р., укладеній після сеймової ухвали 1764 р. про впорядкування королівських прибутків. Документ зберігається в Архіві Скарбу Коронного (*Archiwum Skarbu Koronnego*) і є частиною загальної люстрації королівських маєтків Подільського воєводства [1].

У люстрації зазначено, що село Білецьке приносило стабільні прибутки з таких джерел:

- Оренда винокурні (*Z dzierżawy browney*) – 191 злотий 28 грошів;
- Чинш від шляхти та підданих (*Z czynszu od szlachty u poddanych*) – 174 зл. 21 грош;
- Десятина бджолина (*Dziesięcina pszczelna*) – 6 зл.;
- Плата від млина за роботу у святкові дні (*Czokowego od dni niedzielnych dzierżawcy młyńskiego*) – 5 зл. 6 грошів;
- Загальний річний прибуток – близько 500 зл. польських.

Таким чином, люстрація підтверджує, що Білецьке було економічно розвиненим селом, яке мало власну винокурню, млин і бджільницьке господарство. Найбільше надходження забезпечувала винокурня, що перевищувала навіть чиншові збори. У документі також фіксується податок від шляхти – свідчення наявності у селі околичної шляхти, яка мешкала на власних наділах і зобов'язувалася сплачувати грошові внески до скарбниці старства.

Сукупність цих даних показує, що у середині XVIII ст. Білецьке було одним із найбільш стабільних старостинських поселень Летичівщини, де поєднувалися дрібношляхетський характер населення й активна господарська діяльність, а прибутки від винокурні й чиншу формували основу економіки села.

У XIX ст. село залишалося невеликим, але впорядкованим поселенням у Войтовецькій волості Летичівського повіту Подільської губернії. За статистичними описами В. Гульдмана (1893 р.), у Білецькому нараховувалося 62 двори та 497 мешканців, розташоване за 13 верст від повітового міста Летичева і 6 верст від волостного правління [6].

Пізніше, на початку ХХ ст., за даними А. Крилова, у селі було 58 дворів і 324 жителі. Маєток належав графу Михайлу Аркадійовичу Моркову, а орендаром виступало Товариство Щедрівського цукрового заводу [7-8]. Це засвідчує трансформацію соціальної структури: з колишнього осередку шляхти Білецьке перетворилося на поміщицький маєток, інтегрований у промислово-аграрну систему регіону.

Таким чином, історія села Білецького є прикладом еволюції подільського шляхетського поселення: від королівського села з винокурнею та млином у ХVIII ст. – до приватного маєтку під владою графів Моркових у ХІХ ст.

Проведений аналіз інвентарів та люстрацій 1762–1765 рр. засвідчує, що село Білецьке у середині ХVIII століття входило до системи Летичівського староства як економічно впорядковане та стабільне поселення, інтегроване в управлінсько-господарську структуру королівських маєтностей Поділля. Встановлено, що Білецьке виконувало чітко визначені фінансові та натуральні зобов'язання, а основним джерелом доходів виступала винокурня, що підтверджує наявність локальної виробничої спеціалізації та активного використання природних ресурсів. Порівняння показників інвентарів 1762–1764 рр. із даними люстрації 1765 р. демонструє сталість економічної моделі поселення, що відповідає типології старостинських сіл Поділля.

У ХІХ ст. Білецьке зберігало характер сільськогосподарського поселення з впорядкованою структурою землекористування та стабільною демографією, що підтверджується статистичними описами того часу. На початку ХХ ст. спостерігається трансформація соціально-економічної структури: село переходить до моделі поміщицького господарства та поступово інтегрується в аграрно-промислову систему регіону. Таким чином, розвиток Білецького від королівського маєтку у складі Летичівського староства ХVIII ст. через фазу стабільного аграрного існування у ХІХ ст. до включення у модернізовану систему господарювання початку ХХ ст. відображає загальні тенденції еволюції сільських територій Поділля. Отримані результати становлять цінний внесок у вивчення локальної історії та можуть бути використані при дослідженні адміністративно-господарських процесів і трансформації сільських поселень регіону.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. (Ш) Універсал Української Центральної Ради/ URL: <https://static.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2025).
2. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Хмельницької області: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 № 727-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
3. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова Верховної Ради України № 807-ІХ від 17.07.2020/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX> (дата звернення: 15.11.2025).
4. Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD). Archiwum Skarbu Koronnego LVI: Inwentarze Starostw, sygn. 155. Inwentarz Starostwa Łatyczowskiego z roku 1762. Warszawa, 1762–1764.

5. Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD). Archiwum Skarbu Koronnego XLVI: Lustracje, rewizje i inwentarze dóbr królewskich, sygn. 12. Lustracya starostw y królewszczyzn w województwie podolskim y w powiecie łatyczewskim roku 1765. Warszawa : Sekcja Reprografii i Digitalizacji, 2020.

6. Гульдман В. Населенныя мѣста Подольской губерніи Алфавитный перечень населенных пунктов губерніи, съ указаніемъ некоторыхъ справочныхъ свѣдѣній о нихъ. Каменец-Подольскій: Типографія Подольскаго губернскаго правленія, 1893. С. 32–33.

7. Крылов А. Населённые места Подольской губернии. Каменец-Подольскій: Типографія губернскаго правленія, 1903. С. 33.

8. Гумилевскій В. Помѣстное землевладѣніе въ Подольской губерніи. Каменец-Подольскій: Изданіе Подольскаго статистическаго комитета, 1898. С. 79.

МЕДИЦИНА

УДК 611.14:611.2(048.8)

*Тетяна Процак, Ігор Забродський,
Олександра Біляр, Валерія Гуцал
(Чернівці, Україна)*

**ОСОБЛИВОСТІ ТОПОГРАФІЇ НЕПАРНОЇ ВЕНИ: ОГЛЯД
ЛІТЕРАТУРИ**

Непарна вена (vena azygos) є ключовою складовою позасерцевої венозної системи та важливим колатеральним шляхом між верхньою та нижньою порожнистими венами. Її топографія характеризується значною індивідуальною мінливістю, що має клінічне значення для променевої діагностики та торакохірургії, оскільки зміни ходу або положення вени можуть ускладнювати інтерпретацію зображень середостіння та підвищувати ризик інтраопераційних ускладнень. Аналіз літературних даних показує, що варіації непарної вени стосуються висоти формування дуги, ступеня відхилення від хребтової осі та взаємодії зі стравоходом і бронхіальним деревом. Такі особливості визначають важливість точного знання її топографії для планування оперативних втручань, уникнення пошкоджень та масивної кровотечі, а також для підвищення точності променевих досліджень середостіння. Узагальнення даних підтверджує, що детальне розуміння просторової організації непарної вени є необхідним для анатомічних досліджень і клінічної практики та обґрунтовує потребу подальшого вивчення її анатомічних варіацій.

Ключові слова: непарна вена, топографія, середостіння, анатомічні варіації, колатеральний кровообіг, анатомія людини.

**FEATURES OF THE TOPOGRAPHY OF THE AZYGOS VEIN: A
LITERATURE REVIEW**

The azygos vein (vena azygos) is a key component of the extracardiac venous system and an important collateral pathway between the superior and inferior vena cava. Its topography exhibits considerable individual variability, which has clinical significance for radiological diagnostics and thoracic surgery, as alterations in the course or position of the vein may complicate the interpretation of mediastinal images and increase the risk of intraoperative complications. Analysis of the literature indicates that variations of the azygos vein concern the height of the arch formation, the degree of deviation from the vertebral axis, and its relationships with the esophagus and bronchial tree. These features underscore the importance of precise knowledge of its topography for surgical planning, prevention of injury and massive bleeding, and for improving the accuracy of mediastinal imaging. Overall, the data confirm that a detailed understanding of the spatial organization of the azygos vein is essential for anatomical research and clinical practice, supporting the need for further study of its anatomical variations.

Key words: azygos vein, topography, mediastinum, anatomical variations, collateral circulation, human anatomy.

Вступ. Непарна вена (лат. *vena azygos*, **НВ**) є ключовим елементом позасерцевої венозної системи, що забезпечує відтік крові від задніх стінок грудної та частково черевної порожнини, а також слугує важливим шляхом колатерального кровообігу між верхньою та нижньою порожнистими венами. Її топографія відзначається значною варіабельністю, що має суттєве клінічне значення у хірургії, променевої діагностиці та розумінні патологічних станів середостіння. Зміни положення та ходу непарної вени, наявність аномалій розвитку або варіантів її впадіння можуть ускладнювати оперативні втручання та створювати діагностичні помилки при візуалізації [1].

Актуальність дослідження топографо-анатомічних особливостей непарної вени зумовлена потребою уточнення її просторових взаємовідносин з органами середостіння, бронхіальним деревом та магістральними судинами, а також узагальненням сучасних літературних даних щодо анатомічних варіацій. Огляд сучасних робіт дозволяє глибше усвідомити морфологічні й функціональні аспекти цієї структури, що формують підґрунтя для підвищення точності діагностики та безпеки хірургічних втручань у грудній порожнині.

Метою роботи є узагальнення та аналітичний огляд сучасних літературних даних щодо особливостей топографії непарної вени та її просторових взаємовідносин із структурами середостіння, з визначенням їхнього значення для анатомічних досліджень, діагностики та клінічної практики.

Матеріали та методи. У роботі використано метод систематичного огляду наукових джерел, присвячених анатомічним та топографічним характеристикам непарної вени. Пошук літератури здійснювався у базах даних PubMed, Scopus, Web of Science та Google Scholar із використанням ключових термінів: **azygos vein, topography, mediastinum anatomy, venous system**. До аналізу включено публікації за останнє десятиліття, що містять результати анатомічних, морфометричних, рентгенологічних та клініко-анатомічних досліджень. Оцінювання зібраного матеріалу проводилося шляхом порівняльного аналізу, структуризації даних та узагальнення інформації з метою визначення ключових особливостей топографії непарної вени та її взаємовідносин із сусідніми структурами.

Результати та обговорення. Аналіз сучасних джерел літератури показує, що непарна вена посідає центральне місце у системі позасерцевого венозного відтоку та відіграє важливу роль у формуванні колатерального кровообігу між басейнами верхньої та нижньої порожнистих вен. Її топографія характеризується стабільним загальним планом розташування, проте значною індивідуальною мінливістю деталей ходу та взаєморозташування з органами середостіння [2-3].

За більшістю даних, непарна вена пролягає уздовж правої поверхні тіл грудних хребців, утворюючи дугу над правим головним бронхом та впадаючи у верхню порожнисту вену. Її положення визначається щільними анатомічними зв'язками з трахеєю, стравоходом, грудною аортою та симпатичним стовбуром, що обумовлює складність опису її зображень при променевих методах дослідження, особливо у випадках патологічних змін середостіння [3-5].

Літературні дані підкреслюють, що варіації топографії непарної вени найчастіше проявляються у декількох ключових аспектах. Насамперед це висота формування її дуги: у дослідженні Priya et al. (2023) встановлено, що

вершина непарної вени локалізується на рівнях хребців: T4 у 70% випадків, T3 у 20%, T5 у 10%, що підтверджує варіабельність топографії у клінічній практиці [6]. У низці анатомічних та радіологічних оглядів зазначено, що варіабельність ходу та висоти розташування дуги непарної вени може суттєво впливати на інтерпретацію КТ-зображень. Підвищене або атипове проходження дуги інколи створює враження додаткового утвору в задньому середостінні, особливо на непрямих або товстих зрізах, що може призводити до хибнопозитивної оцінки [6-9].

Ще одним важливим топографічним аспектом є варіабельність ходу непарної вени відносно хребтової осі. За даними Dahrán & Soames (2016), анатомічні варіації цієї системи охоплюють не лише різні типи її формування, але й відхилення або зміщення траєкторії вени від типового паравертебрального розташування, що може проявлятися у зміні її латерального ходу [10].

Огляд Stolarczyk (2025) додатково підкреслює, що така варіабельність зумовлена індивідуальними особливостями просторових взаємовідносин вени з аортою та стравоходом, а також може впливати на її візуалізацію під час торако- та ендоскопічних втручань. Зміна типового курсу вени створює певні труднощі для хірургів і торакальних спеціалістів, оскільки ускладнює прогнозування її розташування та може підвищувати ризик інтраопераційних ушкоджень [1].

Особливо показовими є дані, що демонструють взаємодію непарної вени та стравоходу. У низці клінічних випадків, зокрема описаних Singh et al. (2024) та Guo et al. (2025), розширення або аневризма НВ спричинює компресію стравоходу, що проявляється дисфагією та може імітувати патологічні процеси середостіння [11-12].

Анатомічні дослідження (Dudykin et al., 2021) підкреслюють, що між непарною веною та стравоходом існує анатомічна «канавка», а у деяких варіантах близькість цих структур має клінічне значення, зокрема при ендоскопічних чи торакокопічних втручаннях [5]. Додатково до цього, вчені виявляють значну морфологічну мінливість непарної вени, яка впливає на її просторові взаємовідносини з органами середостіння і може ускладнювати діагностику та трактування змін на візуалізаційних дослідженнях [1].

У літературі описано клінічно значущі взаємоз'язки між непарною веною та правим головним бронхом. Зокрема, Stolarczyk et al. (2025) підтверджує, що дуга НВ зазвичай проходить навколо кореня правого бронха, що має важливе значення під час хірургічних втручань в даній ділянці [1].

Bustamante et al. (2022) відзначають, що анатомічна близькість дуги непарної вени до правого бронха може ускладнити операції у верхній частці правої легені, підвищуючи ризик травматизації вени [13].

У клінічних випадках, описаних Hardwick et al. (2011), при пневмонекомії доводилося відокремлювати збільшену дугу НВ від правого головного бронха, що демонструє потенційний ризик пошкодження під час дисекції [14].

Відеоасистовані хірургічні техніки також підкреслюють значення цієї анатомічної особливості: Gonzalez-Rivas et al. (2016) відзначають, що під час резекції бронха через VATS непарну вену іноді доводиться перетинати через її близьке розташування до бронха, що потребує особливої обережності [15].

Таким чином, клінічні й анатомічні дані іноземних авторів підтверджують, що топографічні варіації непарної вени мають не лише морфологічне, але й значне практичне значення. Їх врахування є критичним для променевої діагностики, планування оперативних втручань та уникнення інтраопераційних ускладнень.

Огляд джерел також вказує на важливість детального врахування топографії непарної вени при інтерпретації даних КТ та МРТ, оскільки її зміщення або розширення може бути як варіантом норми, так і проявом патології (компресії, тромбозу, перерозподілу венозного кровотоку). Водночас чітке знання просторових орієнтирів полегшує диференціальну діагностику утворень заднього середостіння та запобігає хибному трактуванню природних анатомічних структур як патологічних [1, 16-18].

Все ж результати огляду свідчать про вагоме значення топографічних особливостей непарної вени для анатомічної науки та клінічної практики. Їх врахування забезпечує підвищення точності діагностики, безпеки оперативних втручань та правильне розуміння просторової організації структур середостіння.

Висновки. Отже, огляд сучасної літератури засвідчує, що непарна вена є динамічною та варіабельною складовою позасерцевої венозної системи, що відіграє ключову роль у формуванні колатерального кровообігу між басейнами верхньої та нижньої порожнистих вен. Незважаючи на загальний сталий напрямок ходу, її топографія вирізняється значною індивідуальною мінливістю – насамперед у висоті формування дуги, характері просторових взаємовідносин із трахеєю, стравоходом, аортою та правим головним бронхом.

Тому топографічні особливості непарної вени мають суттєве значення як для анатомічної науки, так і для клінічної практики. Їх глибоке розуміння підвищує точність променевої діагностики, забезпечує безпечність хірургічних втручань та дозволяє повніше розкрити складну просторову організацію середостіння.

СПИСОК ЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Stolarczyk, A., Włodarczyk, N., Zielinska, N., Ruzik, K., Triantafyllou, G., Piagkou, M., & Olewnik, Ł. (2025). An In-Depth Review of the Azygos Vein and Its Clinical Significance. *Biomedicines*, *13*(5), 1013. <https://doi.org/10.3390/biomedicines13051013>
2. Plutecki, D., Bonczar, M., Ostrowski, P., Solewski, B., Brzegowy-Solewska, K., Walocha, J. A., & Koziej, M. (2025). The complete anatomy of the azygos vein: a meta-analysis with clinical implications. *Folia morphologica*, *84*(1), 22–36. <https://doi.org/10.5603/fm.101166>
3. Piciucchi, S., Barone, D., Sanna, S., Dubini, A., Goodman, L. R., Oboldi, D., Bertocco, M., Ciccotosto, C., Gavelli, G., Carloni, A., & Poletti, V. (2014). The azygos vein pathway: an overview from anatomical variations to pathological changes. *Insights into imaging*, *5*(5), 619–628. <https://doi.org/10.1007/s13244-014-0351-3>
4. Donohue JR, Daly DT. Anatomy, Thorax, Azygos Veins. [Updated 2023 Jul 30]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2025 Jan-. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554430/?utm_source=chatgpt.com

5. Dudykin, S., Paulsen, F., Khorobykh, T. *et al.* Mediastinal anatomical landmarks, their variants and tips for video-assisted thoracoscopic navigation during oesophageal extirpation. *Surg Radiol Anat* 44, 117–127 (2022). <https://doi.org/10.1007/s00276-021-02820-8>
6. Priya, A., Philip, S. E., Jain, A., & Sikka, A. (2023). Variations of azygos vein: a cadaveric study with clinical relevance. *Anatomy & cell biology*, 56(4), 448–455. <https://doi.org/10.5115/acb.23.074>.
7. Mirzaei, S., Motaghd, Z., Naseri, R., Falah, F., & Vanaee, F. (2025). Mediastinal mass or vascular anomaly? Azygos arch dilatation diagnosed with CT venography. *International journal of surgery case reports*, 133, 111607. <https://doi.org/10.1016/j.ijscr.2025.111607>
8. Di Liello, R., Sparano, F., Iacovino, M. L., Viscardi, G., Della Corte, C. M., Ronchi, A., Sabetta, R. L., Fasano, M., Vicidomini, G., Reginelli, A., Ciardiello, F., & Morgillo, F. (2019). Asymptomatic azygos vein overflow in a young patient with primary mediastinal seminoma. *Thoracic cancer*, 10(12), 2308–2311. <https://doi.org/10.1111/1759-7714.13170>
9. Semionov, A., Casullo, J., & Kosiuk, J. (2019). Migration of the azygos vein from the azygos fissure to the mediastinum. *Radiology case reports*, 14(6), 763–765. <https://doi.org/10.1016/j.radcr.2019.03.031>.
10. Dahran, N. & Soames, R. Anatomical variations of the azygos venous system: Classification and clinical relevance. *Int. J. Morphol.*, 34(3):1128-1136, 2016. https://doi.org/10.1142/9781783269150_0048.
11. Singh SS, Ghatge SB, Asarkar A, Bagul RK. A rare cause of esophageal dysphagia due to dilatation of azygos vein. *Case Rep Clin Radiol*. https://doi.org/10.25259/CRCR_91_2024
12. Guo, X., Xu, Y., Cao, Y., & Jin, Y. (2025). Case Report: An azygos vein aneurysm with dysphagia assisted diagnosis by esophageal endoscopic ultrasonography. *Frontiers in oncology*, 15, 1516064. <https://doi.org/10.3389/fonc.2025.1516064>
13. Bustamante, L. O.; Gualberto, V. H. A.; Souza, C. F. S.; Dos Santos, A. S.; Torres, D. F. M. & Silva, J. G. Clinical and surgical implications of the pulmonary azygos lobe: A systematic review. *Int. J. Morphol.*, 40(2):442-448, 2022. <https://doi.org/10.4067/S0717-95022022000200442>
14. Timothy Hardwick, Elizabeth Belcher, Tarun Sabharwal, Juliet King, Interrupted inferior vena cava: high-risk anatomy for right thoracotomy, **Interactive CardioVascular and Thoracic Surgery**, Volume 12, Issue 5, May 2011, Pages 850–852. <https://doi.org/10.1510/icvts.2010.258731>
15. Gonzalez-Rivas, D., Yang, Y., Sekhniaidze, D., Stupnik, T., Fernandez, R., Lei, J., Zhu, Y., & Jiang, G. (2016). Uniportal video-assisted thoracoscopic bronchoplastic and carinal sleeve procedures. *Journal of thoracic disease*, 8(Suppl 2), S210–S222. <https://doi.org/10.3978/j.issn.2072-1439.2016.01.76>
16. Marini, T.J., Chughtai, K., Nuffer, Z. *et al.* Blood finds a way: pictorial review of thoracic collateral vessels. *Insights Imaging* 10, 63 (2019). <https://doi.org/10.1186/s13244-019-0753-3>
17. Kim HN, Lee Y, Hong SJ, Kang JH, Jung JH. CT Findings of Azygos Venous System: Congenital Variants and Acquired Structural Changes. *J Korean Soc Radiol*. 2024 Jan;85(1):95-108. <https://doi.org/10.3348/jksr.2023.0079>

18. Liew, Y. H., Ong, S. C. L., & Balasingam, V. (2017). Isolated azygos vein thrombosis: a rare phenomenon. *BMJ case reports*, 2017, bcr2017222821. <https://doi.org/10.1136/bcr-2017-222821>

УДК 611:378.147

*Тетяна Процак, Ігор Забродський,
Валерія Гуцал, Альбіна Філіпчук
(Чернівці, Україна)*

СТУДЕНТСЬКИЙ АНАТОМІЧНИЙ ГУРТОК – ПЕРШИЙ КРОК ДО НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу ролі студентського анатомічного гуртка як важливої форми позааудиторної діяльності, що сприяє формуванню наукового мислення, професійної мотивації та практичних навичок майбутніх лікарів. На основі огляду сучасних джерел і власного досвіду участі у роботі гуртка розглянуто його освітній та науково-дослідний потенціал. Використано методи аналізу й узагальнення наукової літератури, а також емпіричні спостереження за діяльністю гуртка. Отримані результати свідчать, що робота гуртка поглиблює розуміння анатомії, розвиває критичне мислення, сприяє набуттю перших дослідницьких умінь і формує відповідальне ставлення до професії. Особливу увагу приділено значенню занять у секційній залі та наставництва викладачів. Зроблено висновок, що анатомічний гурток є ефективною платформою для інтеграції теоретичних знань і практичного досвіду, а також важливим початковим етапом становлення студентів у науково-дослідній сфері.

Ключові слова: анатомія, студентський гурток, наукова діяльність, медична освіта, позааудиторна робота, секційна зала.

STUDENT ANATOMICAL CLUB – THE FIRST STEP TOWARD SCIENTIFIC ACTIVITY

The article focuses on analyzing the role of the student anatomy club as an important form of extracurricular activity that promotes the development of scientific thinking, professional motivation, and practical skills among future physicians. Based on a review of contemporary sources and personal experience in the club's activities, the study examines its educational and research potential. Methods of analysis and synthesis of scientific literature were used, along with empirical observations of the club's work. The findings indicate that participation in the anatomy club deepens the understanding of anatomical structures, enhances critical thinking, supports the acquisition of early research skills, and fosters a responsible professional attitude. Particular attention is given to the importance of practical sessions in the dissection hall and the role of faculty mentorship. It is concluded that the anatomy club serves as an effective platform for integrating theoretical knowledge with practical experience and represents a significant initial stage in students' development within the scientific and research domain.

Key words: anatomy, student club, scientific activity, medical education, extracurricular work, dissection hall.

Вступ. Анатомія є однією з фундаментальних медичних дисциплін і першим предметом, з яким стикаються студенти на початку свого навчання у медичному університеті. Саме вивчення анатомії формує у майбутніх лікарів

анатомічне мислення, розуміння просторових взаємовідношень органів і систем, а також закладає основу для засвоєння подальших клінічних дисциплін. На цьому етапі важливо не лише запам'ятати велику кількість термінів та структур, але й навчитися аналізувати, робити висновки та застосовувати знання на практиці.

Одним із ефективних способів поглиблення інтересу до предмета та розвитку наукового потенціалу студентів є участь у студентському анатомічному гуртку. Таке об'єднання створює умови для розширення теоретичних знань, набуття практичних навичок, а також знайомства з основами науково-дослідної діяльності. Під час роботи гуртка студенти беруть участь у дискусіях, виконують міні-дослідження, готують доповіді та виступи на конференціях, що сприяє формуванню впевненості та професійної самореалізації.

Метою статті є аналіз ролі та значення студентського анатомічного гуртка у формуванні наукового мислення, професійної мотивації та практичних навичок майбутніх лікарів на основі огляду сучасних наукових джерел і власного досвіду участі у діяльності гуртка.

Матеріали та методи. У роботі використано методи аналізу та узагальнення наукових джерел, що стосуються організації та освітньо-наукової ролі студентських анатомічних гуртків. Опрацьовано публікації, присвячені позааудиторній діяльності студентів медичних університетів, сучасним підходам до формування дослідницьких навичок, а також ефективним моделям студентських наукових спільнот. Джерела відбиралися за критеріями актуальності, наукової надійності та тематичної відповідності.

Крім огляду літератури, у дослідженні враховано власний досвід авторів, отриманий у процесі участі в роботі анатомічного гуртка: спостереження за організаційними формами діяльності, проведенням занять, підготовкою доповідей, міні-досліджень та освітніх проєктів. Поєднання теоретичного аналізу з практичним досвідом дозволило комплексно оцінити значення гуртка як платформи для розвитку наукових компетентностей студентів.

Результати та обговорення. Студентський анатомічний гурток – це форма добровільного позааудиторного об'єднання студентів, які поглиблено вивчають анатомію та роблять перші кроки у науковій діяльності. Гурток виконує освітню, науково-дослідну та мотиваційну функції, створюючи середовище для розвитку професійних компетентностей майбутніх лікарів [1-2]. На основі огляду літератури та власного досвіду участі в роботі гуртка було отримано результати, які свідчать, що студентський анатомічний гурток є ефективним інструментом для підвищення якості підготовки майбутніх лікарів та формування їхньої наукової компетентності. На основі аналізу літературних даних встановлено, що позааудиторні анатомічні студії поглиблюють розуміння просторових взаємовідношень структур, сприяють розвитку клінічного мислення та дозволяють студентам працювати з навчальним матеріалом у більш гнучкому форматі. Практичні заняття в межах гуртка – робота з анатомічними моделями, електронними атласами, 3D-реконструкціями та музейними препаратами – створюють умови для інтерактивного засвоєння складних тем, що відповідає сучасним тенденціям медичної освіти [3-5].

Власний досвід участі у роботі гуртка підтверджує, що студенти, які залучені до гурткової діяльності, демонструють вищий рівень упевненості під час виконання практичних завдань, активніше беруть участь у дискусіях та проявляють ініціативу у підготовці міні-досліджень. Однією з ключових переваг гуртка є можливість отримання першого досвіду науково-дослідної роботи — від постановки проблеми та пошуку літератури до формування гіпотези, аналізу результатів та їх представлення у вигляді постера чи доповіді. Це збігається з даними інших дослідників, які підкреслюють, що раннє занурення у науку підвищує академічну мобільність і сприяє подальшій участі студентів у конференціях та конкурсах з представленням власних напрацювань [6-9].

Окрему увагу привертає роль наставництва викладачів, яке є важливою умовою успішного функціонування гуртка. Керівники гуртка не лише забезпечують доступ до навчальних матеріалів та анатомічних ресурсів, але й формують у студентів культуру наукової доброчесності, стимулюють до самостійного пошуку інформації та критичного аналізу літератури. Такий формат взаємодії створює сприятливе середовище для розвитку дослідницьких компетентностей, підвищення самооцінки студента та формування відповідального ставлення до майбутньої професії [10-12].

Важливою складовою діяльності анатомічного гуртка є робота в секційній залі, яка забезпечує студентів можливістю безпосереднього ознайомлення з топографією органів і структур людського тіла. Під керівництвом викладачів студенти вивчають просторові взаємовідношення анатомічних утворень, уточнюють їхні межі, варіанти та індивідуальні особливості. Такий формат занять сприяє формуванню професійної уважності, розвитку тривимірного мислення й уміння застосовувати теоретичні знання на практиці. Робота в секційній залі також виховує відповідальне ставлення до етичних аспектів медичної освіти та поглиблює розуміння значення анатомії як фундаменту клінічної підготовки [13-15].

Крім того, досвід організації гуртка показує, що командна робота є потужним чинником професійного становлення. Колективне обговорення тематичних питань, підготовка спільних виступів та взаємодія між учасниками різних курсів сприяють налагодженню комунікації, взаємонавчанню та обміну досвідом. Така горизонтальна інтеграція є важливою складовою сучасної медичної освіти, оскільки формує у студентів навички роботи в мультидисциплінарних командах [16-18].

Зіставлення власних спостережень із даними фахових публікацій дає підстави стверджувати, що анатомічний гурток виконує не лише освітню, а й соціально-мотиваційну функцію. Він сприяє формуванню спільноти однодумців, які поділяють інтерес до анатомії та науки загалом, а це, у свою чергу, підвищує рівень залученості студентів до академічного життя університету. Участь у гуртку часто стає поштовхом до вибору наукової тематики для подальших досліджень у рамках курсових, магістерських та кандидатських робіт [19-21].

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що студентський анатомічний гурток є важливим елементом освітньо-наукової екосистеми. Він забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичного досвіду, сприяє формуванню дослідницького потенціалу студентів, розвиває професійну

мотивацію та створює основу для подальшої наукової діяльності у сфері медицини.

Висновки. Студентський анатомічний гурток відіграє важливу роль у формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх лікарів та науковців. Його діяльність створює сприятливе середовище для раннього занурення у наукову роботу, розвитку критичного мислення, опанування практичних навичок аналізу та інтерпретації анатомічних даних. Участь у засіданнях та дослідницьких проєктах гуртка стимулює академічну мотивацію, розширює світогляд і сприяє професійному зростанню. Таким чином, анатомічний гурток стає першою платформою, яка поєднує навчальний процес із науковими пошуками, формуючи основу для подальшої успішної наукової та клінічної діяльності студентів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лісецька, І. С. (2020). Роль студентського наукового гуртка у підготовці майбутніх висококваліфікованих спеціалістів. Сучасна педіатрія. Україна. 2(106): 104-107. <https://doi.org/10.15574/SP.2020.106.104>
2. Koelker-Wolfe, E., Gelman, J., Moye, S., Stearns, D., Hildebrandt, S., Cullinane, D., & Fischer, K. (2025). Student-Driven Anatomy: A Practical Guide to Enhancing Learning through Extracurricular Dissection. *Journal of Medical Education and Curricular Development*, 12. <https://doi.org/10.1177/23821205251350867>
3. Григор'єва, О. А., Світлицький, А. О., Щербаков, М. С., Апт, О. А., Абросімов, Ю. Ю., Чернявський, А. В., & Матвейшина, Т. М. (2022). Студентський анатомічний гурток як засіб формування інтегральних та загальних компетентностей сучасного лікаря. *Здобутки клінічної і експериментальної медицини*, (1), 196–199. <https://doi.org/10.11603/1811-2471.2022.v.i1.13009>
4. Niu, S., Zhang, J., Lin, J., Wang, B., & Yan, J. (2025). Enhancing anatomy education with virtual reality: integrating three-dimensional models for improved learning efficiency and student satisfaction. *Frontiers in medicine*, 12, 1555053. <https://doi.org/10.3389/fmed.2025.1555053>
5. Funjan K, Ashour L, Salameh M, Mustafa A, Seed Ahmed M. Perceptions and Attitudes of Jordanian Medical Students on Using 3D Interactive Anatomy Dissection in Teaching and Learning Anatomy. *Adv Med Educ Pract*. 2023;14:837-844. <https://doi.org/10.2147/AMEP.S419333>
6. Afshar, Zahra & Esmaeli, Sara & Azhar, Farah & Rathan, Ramya. (2025). Early Exposure to Research: Its Impact on Medical Students' Educational Experience and Interest in Future Research. *New Emirates Medical Journal*. <https://doi.org/10.2174/0102506882350255241223044918>
7. Conover, G. M., Monk, M. B., Nigli, S., & Awalt, A. (2024). Early Exposure of Medical Students to a Formal Research Program Promotes Successful Scholarship in a Multi-Campus Medical School. *Medical science educator*, 34 (5), 1091–1103. <https://doi.org/10.1007/s40670-024-02098-6>
8. Waaijer, C.J.F., Ommerring, B.W.C., van der Wurff, L.J. et al. (2019). Scientific activity by medical students: the relationship between academic publishing during medical school and publication careers after graduation. *Perspect Med Educ* 8, 223–229. <https://doi.org/10.1007/s40037-019-0524-3>

9. Ong, H., Charles, S., Ong, J., Nawash, B., Thomas, S., & Fowler, J. R. (2024). Assessment of Postgraduate Academic Productivity Following a Longitudinal Research Program in a Medical School Curriculum. *International Medical Education*, 3(2), 152–159. <https://doi.org/10.3390/ime3020013>
10. Beck Dallaghan, G. L., Coe, C. L., Wright, S. T., & Jordan, S. G. (2022). Mentoring Medical Education Research: Guidelines from a Narrative Review. *Medical science educator*, 32(3), 723–731. <https://doi.org/10.1007/s40670-022-01565-2>
11. Skjevik, E. P., Boudreau, J. D., Ringberg, U., Schei, E., Stenfors, T., Kvernenes, M., & Ofstad, E. H. (2020). Group mentorship for undergraduate medical students—a systematic review. *Perspectives on medical education*, 9(5), 272–280. <https://doi.org/10.1007/s40037-020-00610-3>
12. Atlas, A. M., Seltzer, E. S., Watters, A., Riley, B., & Chan, T. (2021). A Global Perspective of Mentorship in Medical Schools: Systematic Review from 2014 to 2019. *Medical science educator*, 31(2), 969–977. <https://doi.org/10.1007/s40670-021-01252-8>
13. Khabaz Mafinejad, M., Taherahmadi, M., Asghari, F., Mehran Nia, K., Mehrpour, S. R., Hassanzadeh, G., Farahani, P., & Hosseini Dolama, R. (2021). Teaching professionalism in cadaver dissection: medical students' perspective. *Journal of medical ethics and history of medicine*, 14, 7. <https://doi.org/10.18502/jmehm.v14i7.6751>
14. Ong, C.X., Foo, Y.Y. & Compton, S. The impact of human cadaveric dissection on professional identity formation in medical students. *BMC Med Educ* 23, 970 (2023). <https://doi.org/10.1186/s12909-023-04913-x>
15. Biswas, R., & Bandyopadhyay, R. (2019). Attitude of first year medical students towards cadaveric dissection: a cross sectional study in a medical college of West Bengal, India. *International Journal Of Community Medicine And Public Health*.
16. Chao, CT., Chiu, YL., Tsai, CL. *et al.* (2025). The role of team dynamics and team acquaintance in group metacognition during medical students' collaborative learning. *BMC Med Educ* 25, 946. <https://doi.org/10.1186/s12909-025-07522-y>
17. Pires, E. M. S. G., Meeuwissen, S. N. E., & Savelberg, H. H. C. M. (2025). From Theory to Practice: The Impact of Team-Based Learning on Medical Students' Communication Skills. *Perspectives on medical education*, 14(1), 74–84. <https://doi.org/10.5334/pme.1595>
18. Burgess, A., van Diggele, C., Roberts, C. *et al.* (2020). Team-based learning: design, facilitation and participation. *BMC Med Educ* 20 (Suppl 2), 461. <https://doi.org/10.1186/s12909-020-02287-y>
19. Kim, S., Jeong, H., Cho, H. *et al.* (2023). Extracurricular activities in medical education: an integrative literature review. *BMC Med Educ* 23, 278. <https://doi.org/10.1186/s12909-023-04245-w>
20. Achar Fujii, R. N., Kobayasi, R., Claassen Enns, S., & Zen Tempski, P. (2022). Medical Students' Participation in Extracurricular Activities: Motivations, Contributions, and Barriers. A Qualitative Study. *Advances in medical education and practice*, 13, 1133–1141. <https://doi.org/10.2147/AMEP.S359047>

-
21. Skjevik, E. P., Boudreau, J. D., Ringberg, U., Schei, E., Stenfors, T., Kvernenes, M., & Ofstad, E. H. (2020). Group mentorship for undergraduate medical students-a systematic review. *Perspectives on medical education*, 9(5), 272–280. <https://doi.org/10.1007/s40037-020-00610-3>

UDC 611.84-013(048)

*Tetiana Protsak, Ihor Zabrodskyi,
Albina Filipchuk, Oleksandra Biliar
(Chernivtsi, Ukraine)*

ONTOGENETIC FORMATION OF THE HUMAN OPTIC NERVE: A COMPREHENSIVE ANALYSIS

This review provides a comprehensive analysis of the ontogenetic formation of the human optic nerve during the fetal period. Based on published morphological and histological data, the study outlines the sequential processes of axonal growth and physiological pruning, vascular maturation, meningeal development, and myelination. Establishing a coherent developmental timeline contributes to a better understanding of normal optic nerve ontogenesis and provides a reference framework for the assessment of congenital anomalies and prenatal diagnostics.

Key words: *optic nerve, ontogenesis, fetal development, vascularization, myelination.*

ОНТОГЕНЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК ЗОРОВОГО НЕРВА ЛЮДИНИ: КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ

У статті представлено комплексний аналіз онтогенетичного розвитку зорового нерва людини впродовж внутрішньоутробного періоду. На основі узагальнення морфологічних і гістологічних даних висвітлено послідовність аксонального росту та фізіологічної редукації, формування судинного русла, оболонок і мієлінізації. Встановлення чіткої хронології розвитку зорового нерва поглиблює розуміння його нормального онтогенезу та має значення для інтерпретації вроджених аномалій і вдосконалення пренатальної діагностики.

Ключові слова: *зоровий нерв, онтогенез, внутрішньоутробний розвиток, васкуляризація, мієлінізація.*

Introduction. The optic nerve is a critical component of the visual system, transmitting signals from retinal ganglion cells to the brain. Proper development of this structure during the fetal period is essential for normal vision, yet the precise sequence of structural and functional events remains incompletely understood.

Understanding the timeline of optic nerve formation – including axonal growth and pruning, vascularization, meningeal development, and myelination – is crucial for early detection and interpretation of congenital anomalies, as well as for improving prenatal diagnostic strategies. Despite extensive studies, gaps remain regarding the coordination and temporal boundaries of these processes.

The present study addresses this gap by synthesizing existing literature to clarify the key stages of fetal optic nerve development. The novelty of this work lies in providing a comprehensive, chronological overview of structural and functional maturation, offering new insights into normal ontogenesis and serving as a reference for evaluating pathological deviations.

The **aim** of this study is to analyze published literature on the fetal development of the human optic nerve in order to clarify the sequence of axonal growth and

pruning, vascular maturation, myelination, and meningeal formation, and to establish a coherent timeline of normal structural and functional maturation.

Materials and Methods. This study is based on a systematic analysis of published literature concerning the fetal development of the human optic nerve. Peer-reviewed articles, anatomical atlases, and histological studies were reviewed to extract information on axonal growth, pruning, vascularization, myelination, and meningeal formation.

Data were analyzed descriptively to identify key developmental milestones and reconstruct the sequence of structural and functional maturation of the optic nerve during the fetal period.

Results and discussion. A comprehensive review of the literature indicates that the development of the human optic nerve during the fetal period follows a clearly ordered sequence. This progression involves the emergence of axons, their subsequent physiological reduction, the establishment of the vascular network, and the final stages of myelination [1-3].

The optic nerve primordium forms during the second month of intrauterine development as the optic stalk transforms and gradually becomes filled with axons and ganglion cells [4-5]. Beginning in the third month, the optic nerve undergoes a marked enhancement of its blood supply. This phase of intensified vascular growth continues into early mid-gestation, after which the degree of vascularization stabilizes at a slightly lower level [4; 6]. Such early formation of the vascular bed supports the high metabolic demands associated with active neural growth and differentiation [4; 7-8].

By the fourth month, the optic nerve contains its highest number of axons – approximately four million. This is followed by a progressive decline in axonal number due to physiological pruning. By the end of the fifth month, the axonal count drops to about 1.8 million, and the vascular system is nearly fully established. At the same developmental stage, the meningeal coverings, particularly the dura mater, become well defined and begin forming a protective sheath around the nerve [4].

At the start of the sixth month, the optic nerve reaches a diameter of roughly 1.5 mm. During the seventh month, retrobulbar fat becomes evident, and the arachnoid mater is clearly differentiated. By the end of this period, the axonal number decreases further to approximately 1.2 million, reflecting an architecture close to that seen in adults [4,9]. The most active phase of axonal apoptosis occurs early in mid-gestation, after which the pace of degeneration markedly slows, representing a selective mechanism that preserves the most functionally valuable neural pathways [10-11; 12-14].

During the eighth month, the optic nerve increases to a diameter of about 2.1 mm. A significant developmental milestone at this time is the initiation of myelination. Although the precise onset varies across published studies [4; 15], our observations indicate that myelination becomes evident around this stage. By the conclusion of the fetal period, myelination reaches the level of the lamina cribrosa, marking a crucial step in the functional maturation of the optic nerve [4; 16-17].

In summary, the fetal development of the optic nerve is defined by a coordinated interplay of active axonal growth, controlled axonal reduction, progressive vascular maturation, and the gradual establishment of myelination. The early overproduction of axons followed by selective elimination reflects a fundamental developmental

strategy. Adequate vascularization and the formation of meningeal coverings create the necessary conditions for axonal survival, while the completion of myelination signals the transition toward a functionally mature visual system. These findings align with existing literature and help clarify the timing and significance of the principal developmental milestones relevant to understanding optic nerve anomalies and improving early diagnostic approaches.

Conclusion. Fetal development of the human optic nerve follows a coordinated sequence of axonal growth, pruning, vascularization, and myelination. Early overproduction of axons is refined through selective elimination, while timely vascular and meningeal development supports axonal survival. Completion of myelination marks the transition to a functionally mature optic nerve, providing a framework for understanding normal ontogenesis and congenital anomalies.

REFERENCES

1. Low, L. K., & Cheng, H. J. (2006). Axon pruning: an essential step underlying the developmental plasticity of neuronal connections. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 361(1473), 1531–1544. <https://doi.org/10.1098/rstb.2006.1883>
2. Erskine, L., & Herrera, E. (2014). Connecting the retina to the brain. *ASN Neuro*, 6(6), 1759091414562107. <https://doi.org/10.1177/1759091414562107>
3. Mendonça, H. R., Villas Boas, C. O. G., Heringer, L. D. S., Oliveira, J. T., & Martinez, A. M. B. (2021). Myelination of regenerating optic nerve axons occurs in conjunction with an increase of the oligodendrocyte precursor cell population in the adult mice. *Brain Research Bulletin*, 166, 150–160. <https://doi.org/10.1016/j.brainresbull.2020.11.012>
4. Козарійчук, Н. Я. (2021). Особливості морфогенезу та топографії судинно-нервових та м'язових структур органа зору у пренатальному періоді онтогенезу людини (Дис. доктора філософії, спеціальність 222 «Медицина» / 14.03.01 «Нормальна анатомія»). Буковинський державний медичний університет. <https://dspace.bsmu.edu.ua/handle/123456789/26876>
5. Huang, W., Wang, C., Xie, L., Wang, X., Zhang, L., Chen, C., & Jiang, B. (2019). Traditional two-dimensional mesenchymal stem cells (MSCs) are better than spheroid MSCs on promoting retinal ganglion cells survival and axon regeneration. *Experimental Eye Research*, 185, 107699. <https://doi.org/10.1016/j.exer.2019.107699>
6. Luty, G. A., & McLeod, D. S. (2018). Development of the hyaloid, choroidal and retinal vasculatures in the fetal human eye. *Progress in Retinal and Eye Research*, 62, 58–76. <https://doi.org/10.1016/j.preteyeres.2017.10.001>
7. Hendrickson, A., Troilo, D., Possin, D., & Springer, A. (2006). Development of the neural retina and its vasculature in the marmoset *Callithrix jacchus*. *Journal of Comparative Neurology*, 497(2), 270–286. <https://doi.org/10.1002/cne.20996>
8. Morita, A., Ushikubo, H., Mori, A., Arima, S., Sakamoto, K., Nagamitsu, T., Ishii, K., & Nakahara, T. (2017). A delay in vascularization induces abnormal astrocyte proliferation and migration in the mouse retina. *Developmental dynamics: an official publication of the American Association of Anatomists*. 246(3), 186–200. <https://doi.org/10.1002/dvdy.24484>

9. Publik, M. A., Filipoiu, F. M., Dumitru, A. V., Precup, A., Petrescu, I.-A., Slavu, I., & Munteanu, O. (2024). An Extensive Study Regarding the Microscopic Anatomy of the Early Fetal Human Optic Nerve. *Neurology International*, 16(3), 470–482. <https://doi.org/10.3390/neurolint16030035>
10. Captier, G., Cristol, R., Montoya, P., Prudhomme, M., & Godlewski, G. (2003). Prenatal organization and morphogenesis of the sphenofrontal suture in humans. *Cells, Tissues, Organs*, 175(2), 98–104.
11. Chavarría, T., Baleriola, J., Mayordomo, R., de Pablo, F., & de la Rosa, E. J. (2013). Early neural cell death is an extensive, dynamic process in the embryonic chick and mouse retina. *The Scientific World Journal*, 2013, 627240.
12. Haratz, K., Viñals, F., Lev, D., Feit, H., Ben-Sira, L., Lerman-Sagie, T., & Malinger, G. (2011). Fetal optic nerve sheath measurement as a non-invasive tool for assessment of increased intracranial pressure. *Ultrasound in Obstetrics & Gynecology*, 38, 646–651. <https://doi.org/10.1002/uog.9050>
13. Dyer, K. I. C., Sanfilippo, P. G., Yazar, S., Craig, J. E., Hewitt, A. W., Newnham, J. P., Mackey, D. A., & Lee, S. S. Y. (2022). The Relationship Between Fetal Growth and Retinal Nerve Fiber Layer Thickness in a Cohort of Young Adults. *Translational Vision Science & Technology*, 11(7), 8. <https://doi.org/10.1167/tvst.11.7.8>
14. Pitkänen, J., Leiviskä, I., Liinamaa, J., & Saarela, V. (2022). Antenatal and neonatal factors and morphology of the optic nerve head in the Northern Finland birth cohort. *Acta Ophthalmologica*, 100(8), e1657–e1664. <https://doi.org/10.1111/aos.15164>
15. Cook, C. S., Sulik, K. K., & Wright, K. W. (2013). Embryology. In K. W. Wright & P. H. Spiegel (Eds.), *Pediatric Ophthalmology and Strabismus* (pp. 3–38). Springer.
16. Donovan, K. M., Mahan, M., Murdock, N., Kolsky, M. P., & Osborne, B. (2025). Myelin Oligodendrocyte Glycoprotein Optic Neuritis Presenting in Late Pregnancy. *The Neurohospitalist*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/19418744251367172>
17. Yazdankhah, M., Shang, P., Ghosh, S., Hose, S., Liu, H., Weiss, J., & Stepicheva, N. A. (2021). Role of glia in optic nerve. *Progress in retinal and eye research*, 81, 100886. <https://doi.org/10.1016/j.preteyeres.2020.100886>

УДК 611:378.147.88

Тетяна Процак, Ігор Забродський,
Ольга Ткачук, Діана Копча
(Чернівці, Україна)

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ВПРАВИ «ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СПРИНТ» НА ЗАНЯТТЯХ З АНАТОМІЇ ЛЮДИНИ

У статті описано методику проведення вправи «Термінологічний спринт» на заняттях з анатомії людини з урахуванням сучасних викликів освіти, таких як війна, дистанційне навчання та цифровізація. Наведено огляд літератури щодо активних методів навчання та розвитку термінологічної компетентності, а також власний педагогічний досвід застосування вправи. Показано, що «Термінологічний спринт» сприяє швидшому засвоєнню анатомічної термінології, розвитку когнітивних і аналітичних навичок, підвищує активність і мотивацію студентів, а також формує навички роботи в умовах обмеженого часу.

Ключові слова: анатомія людини, педагогічні методики, активне навчання, термінологічна компетентність, інтерактивні вправи, «Термінологічний спринт», медична освіта.

METHOD FOR CONDUCTING THE «TERMINOLOGICAL SPRINT» EXERCISE IN HUMAN ANATOMY CLASSES

The article describes the methodology for conducting the «Terminological Sprint» exercise in human anatomy classes, taking into account modern educational challenges such as war, distance learning, and digitalization. A literature review on active learning methods and the development of terminological competence is presented, along with the author's practical teaching experience. It is shown that the «Terminological Sprint» promotes faster acquisition of anatomical terminology, develops cognitive and analytical skills, increases student engagement and motivation, and helps form the ability to work under time constraints.

Key words: human anatomy, teaching methodology, active learning, terminological competence, interactive exercises, «Terminological Sprint», medical education.

Вступ. Сучасна медична освіта потребує активних методів навчання, які сприяють швидкому засвоєнню та закріпленню професійної термінології. Вивчення анатомії людини завжди вимагало від студентів високого рівня термінологічної точності та оперативності мислення, проте в умовах сьогодення – у складний час війни, дистанційного навчання та цифровізації освітнього процесу – опанування великих обсягів матеріалу стає ще більш складним. Особливо актуальною є потреба у методиках, що поєднують інтерактивність, швидкість та залучення студентів. Однією з таких форм роботи є вправа «Термінологічний спринт», яка сприяє розвитку професійної лексики та активності студентів [1-4]. У статті представлено огляд літератури та власний досвід застосування цієї методики під час практичних занять з анатомії.

Мета статті – описати методiku проведення вправи «Термінологічний спринт» на заняттях з анатомії людини, узагальнивши дані наукової літератури та власний педагогічний досвід для підвищення термінологічної грамотності й активності студентів.

Матеріали та методи. Матеріалом для дослідження стали наукові публікації, присвячені активним методам навчання, формуванню професійної термінології та інтерактивним технікам у медичній освіті, а також мій власний педагогічний досвід проведення занять з анатомії людини. Аналіз літератури дозволив визначити ключові підходи до розвитку термінологічної компетентності, які були адаптовані у вправі «Термінологічний спринт». Методика описана на основі практичного застосування цієї вправи під час занять зі студентами I курсу, що дало можливість оцінити її ефективність у реальних умовах навчального процесу.

Результати та обговорення. Для результативного впровадження вправи «Термінологічний спринт» у навчальний процес важливо дотримуватися чітко продуманої та структурованої послідовності дій. Це забезпечує її педагогічну цілісність, практичну корисність і спрямованість на активізацію анатомічної пам'яті студентів. Такий формат роботи дозволяє не лише тренувати швидкість пригадування термінів, а й формувати вміння працювати в умовах обмеженого часу, що є важливим для подальшої професійної діяльності.

На підготовчому етапі студентам пропонується обрати тему для виконання вправи. Це може бути широкий розділ – наприклад, нервова, травна чи дихальна система – або ж конкретна структура чи орган. Після вибору теми здобувачі освіти коротко повторюють основні поняття та терміни, необхідні для виконання завдання. Паралельно викладач роз'яснює правила: за визначений проміжок часу потрібно назвати якомога більше коректних анатомічних термінів, уникаючи повторів; працювати можна як індивідуально, так і в групах, залежно від мети заняття.

Під час основного етапу студенти отримують одну хвилину для інтенсивного відтворення термінів, пов'язаних з обраною темою. У цей час викладач або асистент уважно фіксує всі відповіді, зберігаючи послідовність та точність формулювань. «Термінологічний спринт» має кілька можливих модифікацій: це може бути групування термінів за рівнями будови (органи, тканини, структури), за функціональними характеристиками або за їх топографічним розташуванням. Такі варіанти підвищують когнітивне навантаження, тренують аналітичне мислення та сприяють глибшому засвоєнню матеріалу. Після завершення хвилини проводиться короткий аналіз: уточнюється правильність відповідей, обговорюються пропущені або неправильно відтворені терміни, а також аналізуються типові помилки. Групове обговорення допомагає студентам порівняти власні результати з відповідями одногрупників, що додатково стимулює навчальну активність.

На завершальному етапі відбувається рефлексія. Студенти оцінюють, які саме аспекти були для них найскладнішими, діляться стратегіями пошуку та запам'ятовування термінів, обговорюють свою динаміку та можливі шляхи покращення результатів. Викладач надає рекомендації щодо подальшого повторення матеріалу, пропонує ефективні техніки роботи з термінологією та може ініціювати повторення вправи для закріплення знань. За

необхідності «Термінологічний спринт» може проводитися серіями, охоплюючи різні розділи анатомії, що забезпечує системність, безперервність і постійове розширення словникового запасу студентів.

У підсумку ця вправа стає не лише інструментом розвитку пам'яті, а й важливим дидактичним методом формування професійного, аналітичного та просторового мислення майбутніх медичних фахівців [5-11]

Висновок. Отже, запропонований підхід вирізняється високою адаптивністю й може бути використаний для опрацювання найрізноманітніших анатомічних розділів, що робить його дієвим засобом формування стійкої анатомічної пам'яті студентів. Попри значну кількість досліджень, присвячених активним методам навчання та технікам повторення, саме «спринтовий» формат відтворення термінології залишається недостатньо вивченим. Це відкриває широкі можливості для майбутніх експериментальних робіт і методичних розробок. Використання такої вправи дозволяє гармонійно поєднати сучасні педагогічні підходи з практичними завданнями навчального процесу, сприяючи глибшому засвоєнню матеріалу та формуванню в студентів уміння швидко й точно актуалізувати анатомічні знання, що є важливим для клінічної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Iwanaga, J., Loukas, M., Dumont, A. S., & Tubbs, R. S. (2021). A review of anatomy education during and after the COVID-19 pandemic: Revisiting traditional and modern methods to achieve future innovation. *Clinical anatomy (New York, N.Y.)*, 34(1), 108–114. <https://doi.org/10.1002/ca.23655>
2. Fakoya, A. O. J., Ndrio, M., & McCarthy, K. J. (2023). Facilitating Active Collaborative Learning in Medical Education; a Literature Review of Peer Instruction Method. *Advances in medical education and practice*, 14, 1087–1099. <https://doi.org/10.2147/AMEP.S421400>
3. de Lima, P., Guedert, D. G. ., Silva, R. S. e, & Cerqueira, G. dos S. . (2021). Active Methodologies in Teaching Human Anatomy: An Integrative Review. *International Journal for Innovation Education and Research*, 9(11), 183–195. <https://doi.org/10.31686/ijer.vol9.iss11.3487>
4. Kuzyk, Petro & Verbytskyi, Victor. (2025). Оцінка впливу пандемії COVID-19 та війни на зміну освітніх стратегій у медичних університетах України [Assessment of the Impact of the COVID-19 Pandemic and War on Changes in Educational Strategies in Medical Universities in Ukraine]. *Перспективи та інновації науки*. 54. 2212–2229. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8\(54\)-2212-2229](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54)-2212-2229)
5. Cale, A. S., & McNulty, M. A. (2025). Chaotic fun! Promoting active recall of anatomical structures and relationships using the Catch-Phrase game. *Anatomical sciences education*, 18(2), 121–129. <https://doi.org/10.1002/ase.2549>
6. Schaefer, M., Bradley, L., Geske, N., Girma, N., & Gjidoda, L. (2025). Moving to learn: Enhancing anatomy education through physical activity and video-based instruction. *Anatomical sciences education*, 18(10), 1138–1146. <https://doi.org/10.1002/ase.70095>
7. Latre-Navarro, L., Quintas-Hijós, A., & Sáez-Bondía, M. J. (2024). The combined effects of an anatomy program integrating drawing and gamification on

basic psychological needs satisfaction among sport sciences students: Results of a natural experiment. *Anatomical sciences education*, 17(2), 366–378. <https://doi.org/10.1002/ase.2358>

8. Ritchie, H. E., Yang, H., & Hegedus, E. (2024). Enhancing students' agency in learning anatomy vocabulary with a formative intervention design. *Clinical anatomy (New York, N.Y.)*, 37(6), 670–689. <https://doi.org/10.1002/ca.24188>

9. Minouei, M.A., Omid, A., Mirzaie, A. *et al.* Effectiveness of virtual reality on medical students' academic achievement in anatomy: systematic review. *BMC Med Educ* 24, 1407 (2024). <https://doi.org/10.1186/s12909-024-06402-1>

10. Hui, L., de Bruin, A. B. H., Donkers, J., & van Merriënboer, J. J. G. (2022). Why students do (or do not) choose retrieval practice: Their perceptions of mental effort during task performance matter. *Applied Cognitive Psychology*, 36(2), 433–444. <https://doi.org/10.1002/acp.3933>

11. Cale, A. S., Hoffman, L. A., & McNulty, M. A. (2023). Promoting metacognition in an allied health anatomy course. *Anatomical sciences education*, 16(3), 473–485. <https://doi.org/10.1002/ase.2218>

ПРАВО

УДК 341.33

Олена Перунова, Катерина Горбунова
(Харків, Україна)

МОЛОДЬ І ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ: БОРОТЬБА ЗА ГІДНІСТЬ І СВОБОДУ

У цій роботі розглядаються питання пов'язані з правами молоді в Україні в умовах війни і їх вплив на розвиток молодого суспільства. Аналізуються питання дотримання міжнародного гуманітарного права, яке покликане забезпечувати мінімальні стандарти захисту цивільного населення під час збройних конфліктів.

Ключові слова: права молоді, міжнародне гуманітарне право, воєнний час, справедливість, гідність, гуманізм.

YOUTH AND LAW CONDITIONS OF WAR: A FIGHT FOR DIGNITY AND FREEDOM

This paper examines issues related to the rights of youth in Ukraine under conditions of war and their impact on the development of a young society/ It analyzes the observance of international humanitarian law, which is intended to ensure minimum standards for the protection of the civilian population during armed conflicts.

Key words: youth rights, international humanitarian law, wartime, justice, dignity, humanism.

Війна, розв'язана Російською Федерацією проти України, стала випробуванням не лише для держави, а й для всього молодого покоління. Саме молодь сьогодні є тією силою, що поєднує прагнення до свободи, гідності та правову свідомість. У складних умовах війни вона не лише захищає країну зі зброєю, а й бореться за права залишитися людиною – за свої права, своє майбутнє, свою державу.

Право людини – це не просто сукупність юридичних норм. Це фундамент, на якому ґрунтується гідність і свобода кожного. У мирний час ми сприймаємо ці права як очевидність, однак саме під час війни вони проходять найсуворіше випробування. Порушення права на життя через воєнні злочини, обмеження права на освіту через руйнування шкіл і університетів, позбавлення права на безпеку через обстріли – усе це є порушенням основоположних норм міжнародного гуманітарного права, закріплених у Женевських конвенціях, Конвенції про права дитини та Міжнародному пакті про громадські і політичні права.

Особливої уваги потребує питання дотримання міжнародного гуманітарного права, яке покликане забезпечувати мінімальні стандарти захисту цивільного населення під час збройних конфліктів. Основою цих норм є Женевські конвенції 1949 р. та їх Додаткові протоколи. Саме вони закріплюють право кожної людини, яка не бере участь у бойових діях, на

гуманне ставлення та захист від насильства. Згідно зі ст. 3 Женевської конвенції : «Особи, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, повинні за будь-яких обставин користуватися гуманним ставленням без будь-якої дискримінації. Забороняються насильство над життям і особистістю, зокрема вбивства будь-якого роду, каліцтва, жорстоке поводження, тортури...» [1, с. 46].

Особливо тяжких наслідків російська збройна агресія завдає українській молоді. Молоді люди, які за міжнародним правом належать до цивільного населення, опинилися серед найуразливіших груп унаслідок бойових дій. Тисячі юнаків і дівчат були змушені залишити свої домівки, втратили доступ до освіти, нормального соціального середовища та можливостей для розвитку. Багато навчальних закладів зруйновано або пошкоджено, що позбавляє молодь базового права на освіту, гарантованого як Конституцією України, так і ст. 26 Загальної декларації прав людини [2, с. 141].

Сьогодні, українська молодь не залишилася осторонь цих викликів. Вона активно бере участь у волонтерських рухах, інформаційній боротьбі, правозахисних ініціативах. Молоді юристи, студенти, волонтери створюють проекти, що допомагають постраждалим, документують воєнні злочини, поширюють знання про міжнародне право. Це свідчить про високий рівень правової свідомості та відповідальності нового покоління. Адже розуміння своїх прав неминує веде до усвідомлення власного обов'язку їх захищати – і власні, і чужі.

Отже, справедливість у воєнний час набуває особливого змісту. Вона перестає бути лише юридичним поняттям і стає моральною категорією, мірилом людяності. Українська молодь, вихована у цінностях демократії, доводить, що справедливість не зникає навіть у найтемніші часи. Саме тому вимога відповідальності держави-агресора за злочини проти дітей і молоді є не лише правовою, а й моральною необхідністю. Без покарання за скоєне не може бути відновлення ані права, ані справедливості.

Попри втрати, українська молодь зберігає віру в силу закону, гуманізму та правди. Її боротьба – це боротьба за майбутнє, у якому права людини не будуть порожнім словом, а реальним гарантом свободи. І саме в цій боротьбі народжується нове покоління українців – покоління, що розуміє: право це не лише норми на папері, а щоденна відповідальність за збереження людяності, гідності та державності.

Таким чином, для української молоді, яка формується в умовах збройного конфлікту, ця віра стає не абстрактною ідеєю, а необхідною умовою збереження людської гідності, правосвідомості та здатності будувати майбутнє на основі справедливості.

Міжнародне гуманітарне право, покликане мінімізувати страждання під час збройних конфліктів і захищати цивільне населення, виступає правовим утіленням гуманізму в умовах війни. Його норми ґрунтуються на визнанні вищої цінності людського життя, незалежно від національності, віку, чи соціального статусу. Для молоді України ці норми мають не лише юридичне, а й глибоке світоглядне значення, адже вони підтверджують: навіть у найтемніші періоди історії право не зникає, а залишається моральним і правовим орієнтиром.

Віра в силу закону для української молоді означає усвідомлення того, що справедливість не є ситуативною чи вибірковою. Закон, зокрема міжнародне гуманітарне право, фіксує правду про війну, встановлює межі допустимого і недопустимого та створює підґрунтя для притягнення винних до відповідальності. Саме ця правова перспектива формує переконання, що злочини не залишаться безкарними, а правда – навіть якщо вона потребує часу – буде встановлена.

Не менш важливим є гуманістичний вимір права. Для молодого покоління гуманізм означає здатність зберігати людяність у нелюдських обставинах, співчуття до постраждалих, повагу до гідності іншого та відповідальність за майбутнє суспільства. Міжнародне гуманітарне право в цьому сенсі виконує виховну функцію, формуючи у молоді розуміння того, що сила держави та суспільства вимірюється не жорстокістю, а здатністю захищати слабких і дотримуватися принципів права навіть у війні.

Майбутнє української молоді нерозривно пов'язане з вірою в правду як основу відновлення справедливості та довіри. Правда, закріплена у правових нормах, судових рішеннях і міжнародних механізмах захисту прав людини, є необхідною умовою не лише для післявоєнної відбудови, але й для формування зрілого громадянського суспільства. Саме молодь, яка сьогодні засвоює ці цінності, завтра стане носієм правової культури, відповідальності та гуманістичного світогляду.

Отже, віра в силу закону, гуманізму та правди в контексті міжнародного гуманітарного права є не просто теоретичним постулатом, а реальним ресурсом майбутнього української молоді. Вона формує покоління, здатне не лише пережити війну, але й побудувати суспільство, у якому право, гідність і справедливість стануть незаперечними основами мирного життя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. *Збірник міжнародних договорів України*. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 45–63.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к./96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

*Науковий керівник: Перунова Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.*

УДК 341.33

Олена Перунова, Катерина Коньова
(Харків, Україна)

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: МОЛОДІЖНИЙ ВИМІР

У цій статті проведено дослідження трансформації розуміння та реалізації прав людини в умовах війни крізь призму досвіду, цінностей і практик молоді. Війна прискорює процес політичної та громадської зрілості і молодого покоління. Разом з тим існує ризик нормалізації порушень прав людини. Постійне перебування в умовах небезпеки може призводити до зниження чутливості до обмежень прав і свобод, що становить загрозу для післявоєнного демократичного розвитку.

Ключові слова: війна, молодь, безпека, гідність, справедливість, відповідальність, солідарність.

RETHINKING HUMAN RIGHTS IN TIMES OF WAR: THE YOUTH DIMENSION

This article explores the transformation of the understanding and implementation of human rights in times of war through the lens of youth experience, values, and practices. War accelerates the process of political and civic maturity of the younger generation. At the same time, there is a risk of normalizing human rights violations. Prolonged exposure to conditions of insecurity may lead to a decrease in sensitivity to restrictions on rights and freedoms, which poses a threat to post-war democratic development.

Key words: war, youth, insecurity, dignity, justice, responsibility, solidarity.

Права людини традиційно розглядаються як універсальна система цінностей і правових гарантій, покликаних забезпечити гідне, вільне та безпечне існування кожної особи. Проте війна як крайня форма соціального конфлікту радикально змінює умови реалізації цих прав, оголюючи їхню вразливість, обмеженість та залежність від політичних, безпекових і суспільних чинників. У таких умовах відбувається не лише фактичне зрушення або порушення прав людини, а й їх глибоке переосмислення – як на рівні держави, так і на рівні індивіда.

Так, особливої уваги в цьому контексті заслуговує молодь. Саме молоде покоління в умовах війни одночасно виступає і найбільш уразливою соціальною групою, і потужним агентом змін. Українська молодь сьогодні не лише зазнає наслідків війни, але й активно формує нові уявлення про свободу, гідність, справедливість, відповідальність і солідарність. Це зумовлює необхідність аналізу молодіжного виміру переосмислення прав людини як окремого та надзвичайного важливого феномена.

Метою цієї статті є дослідження трансформації розуміння та реалізації прав людини в умовах війни крізь призму досвіду, цінностей і практик молоді.

Отже, війна ставить під сумнів класичне ліберальне уявлення про права людини як стабільну та гарантовану систему. Навіть за наявності міжнародних

механізмів захисту прав людини збройний конфлікт об'єктивно призводить до їх масових порушень – права на життя, безпеку, свободу пересування, освіту, працю, приватність. Водночас війна не лише руйнує, але й трансформує зміст прав людини. У кризових умовах права перестають бути абстрактною юридичною категорією і набувають екзистенційного виміру. Право на життя ототожнюється з правом на виживання, право на свободу – з правом на опір, право на гідність – правом не бути приниженим навіть у найважчих обставинах. При цьому важливою особливістю є посилення ролі позитивних зобов'язань держави. У період війни держава постає не лише як гарант прав, але і як суб'єкт, що змушений балансувати між безпекою та свободою, між обмеженням окремих прав і необхідністю збереження демократичних цінностей.

Молодь в період війни стикається з комплексом специфічних викликів. До них належать порушення прав на освіту, обмеження можливостей професійної реалізації, примусова міграція, психологічна травматизація, втрата соціальних зв'язків. Водночас саме молоді люди часто стають безпосередніми учасниками війни – як військовослужбовці, волонтери, медики, журналісти, активісти.

Таким чином, ці обставини формують особливий досвід, у межах якого права людини перестають бути суто декларативними. Молодь починає сприймати їх як щось, що потребує постійного захисту, боротьби й особистої відповідальності. Війна прискорює процес політичної та громадської зрілості і молодого покоління. Разом з тим існує ризик нормалізації порушень прав людини. Постійне перебування в умовах небезпеки може призводити до зниження чутливості до обмежень прав і свобод, що становить загрозу для післявоєнного демократичного розвитку.

Також слід, зазначити, що війна докорінно змінює молодіжне розуміння базових правових і моральних категорій. Свобода перестає ототожнюватися виключно з індивідуальним вибором і дедалі більше розглядається як колективна цінність, що потребує захисту навіть ціною особистого комфорту чи безпеки.

Гідність у воєнних умовах набуває практичного змісту. Для молоді вона проявляється у здатності зберігати людяність, повагу до інших, відмову від байдужості. Гідність стає не лише правом, але й обов'язком – перед суспільством, країною, майбутніми поколіннями.

Справедливість у молодіжному сприйнятті часто виходить за межі формального права. Вона асоціюється з відповідальністю за воєнні злочини, з необхідністю відновлення порушених прав, з моральною оцінкою дій як держав, так і окремих осіб. Молодь дедалі частіше вимагає не лише юридичного, а й історичного та морального правосуддя.

Отже, попри вразливість, молодь в умовах війни виступає активним суб'єктом захисту прав людини. Волонтерський рух, громадські ініціативи, цифровий активізм, міжнародна адвокація – усе це сфери. У яких молоді люди відіграють ключову роль. Особливо важливим є використання молоддю сучасних комунікаційних технологій для документування порушень прав людини, поширення інформації та формування міжнародної солідарності. Таким чином, молодіжний активізм стає важливим доповненням до традиційних правозахисних механізмів. Крім того, молодь формує запит на нову модель прав людини – більш гнучку, чутливу до кризових умов,

орієнтовану не лише на індивідуальні свободи, а й на колективну безпеку та відповідальність.

Отже, визначимо, що досвід війни матиме довготривалий вплив на правосвідомість молоді. Саме це покоління відіграватиме ключову роль у післявоєнному відновленні держави, реформування правових інститутів та утвердження нових стандартів захисту прав людини.

Існує потенціал формування покоління, для якого права людини не є абстрактною доктриною, а виступають особисто пережитою цінністю. Водночас важливо забезпечити належну правову освіту, психологічну підтримку та участь молоді в процесах прийняття рішень, аби уникнути радикалізації чи розчарування.

Таким чином, переосмислення прав людини в умовах війни є складним і багатовимірним процесом, у якому молодь відіграє особливу роль. Воєнний досвід змінює не лише практику реалізації прав, але й саму філософію їх розуміння. Молодь постає як носі й нового бачення свободи, гідності та справедливості, що поєднує індивідуальні права колективною відповідальністю.

Саме молодіжний вимір переосмислення людини створює підґрунтя для формування більш стійкої, свідомої та солідарної моделі прав людини в післявоєнному суспільстві.

*Науковий керівник: Перунова Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.*

УДК 341. 33

*Олена Перунова, Марія Кругляк
(Харків, Україна)***СИЛА ПОКОЛІННЯ ВІЙНИ: ЯК УКРАЇНЬСЬКА МОЛОДЬ
ПЕРЕОСМИСЛЮЄ СВОБОДУ, ГІДНІСТЬ І СПРАВЕДЛИВІСТЬ**

У цій роботі проведений аналіз відношення української молоді до європейських цінностей, яка сама стає їх носієм, демонструючи здатність захищати не лише територію своєї держави, але й фундаментальні засади цивілізованого світу.

Ключові слова: війна, агресія, європейські цінності, суспільство, гідність, покоління.

**THE POWER OF THE GENERATION OF WAR: HOW UKRAINIAN
YOUTH RETHINKS FREEDOM, DIGNITY, AND JUSTICE**

In this work, an analysis of the relationship between Ukrainian youth and European values is carried out. Ukrainian youth themselves become the bearers of these values, demonstrating the ability to defend not only the territory of their state, but also the fundamental principles of the civilized world.

Key words: war, aggression, European values, society, dignity, generation.

Війна – це не лише військове протистояння, а й глибоке моральне випробування для кожного суспільства. Широкомасштабна російська агресія проти України, розпочата у 2022 р., змінила світогляд мільйонів українців, особливо молодого покоління. Для сучасної української молоді поняття свободи, гідності й справедливості набули конкретного, життєвого змісту. Це покоління, що дорослішає в умовах небезпеки, вчиться не лише виживати, а й будувати моральні орієнтири на основі гуманізму, солідарності та віри в майбутнє.

Сьогодні українська молодь стає носієм європейських цінностей, демонструючи здатність захищати не лише територію своєї держави, але й фундаментальні засади цивілізованого світу. Вона перетворює біль і силу, страх – на відповідальність, а розпач – на готовність діяти. Саме тому це покоління справедливо називають «силою війни» — не в сенсі зброї, а в сенсі духовної стійкості, гуманності та гідності.

Сама свобода, гідність і справедливість становлять систему базових цінностей, що лежать в основі демократичного суспільства та формують аксіологічний каркас сучасної цивілізації. Ці принципи не є сталими або абстрактними категоріями; навпаки, вони перебувають у постійному процесі переосмислення, зумовленому історичними викликами, соціальними трансформаціями та колективним досвідом суспільства. В умовах збройних конфліктів і загроз державному суверенітету їх зміст набуває особливої актуальності та практичного виміру.

Так, свобода традиційно розглядається як ключова соціально-правова цінність, що охоплює як індивідуальну автономію особи, так і колективне право народу на самовизначення. На особі стому рівні свобода означає

можливість вільно формувати власну позицію, реалізувати права та брати активну участь у суспільному й політичному житті без примусу. На рівні держави свобода нерозривно пов'язана з незалежністю, демократичним устроєм і верховенством права. В умовах зовнішньої агресії свобода виходить за межі формально-юридичних дефініцій і постає як усвідомлена відповідність та готовність захищати базові права і свободи, що забезпечують існування вільного суспільства.

Гідність є формальною морально-правовою категорією, яка відображає внутрішню цінність кожної людини незалежно від її соціального статусу, походження чи переконань. Вона слугує вихідною засадою системи прав людини та визначає межі допустимого втручання держави й суспільства у приватну сферу особи. Порушення гідності – через насильство, приниження чи дискримінацію – підриває не лише права окремої людини, а й довіру до правопорядку загалом. У кризових умовах гідність набуває особливого значення як чинник внутрішньої стійкості, солідарності та здатності суспільства протистояти дегуманізації.

В одно час, справедливість виступає регулятивним принципом суспільних відносин, що забезпечує баланс між правами, обов'язками та відповідальністю суб'єктів. Вона передбачає рівність перед законом, неупередженість судочинства та пропорційність між правопорушенням і юридичною відповідальністю. Разом із тим справедливість має не лише правовий, а й соціально-етичний вимір, оскільки пов'язана з відчуттям чесності, легітимності та суспільної довіри. У період глибоких соціальних потрясінь запит на справедливість посилюється, адже саме вона забезпечує відновлення соціального балансу та віру в можливість правового порядку.

Отже, у взаємозв'язку свобода, гідність і справедливість формують цілісну систему цінностей, що визначає вектор розвитку демократичного суспільства. Їх реалізація є передумовою стабільності, соціальної згуртованості та правової визначеності, а також ключовим орієнтиром для переосмислення ролі особи й держави в умовах сучасних викликів.

Українська молодь у період війни не просто поділяє ці принципи – вона їх втілює. Студенти, школярі, молоді фахівці стали рушійною силою волонтерського руху, ініціаторами інформаційної боротьби, активними учасниками гуманітарних проєктів. Молоді українці не залишаються осторонь подій, а беруть участь у відновленні громад, допомагають армії, підтримують дітей і літніх людей, що опинилися в складних умовах.

Через ці дії вони доводять, що європейські цінності – це не те, що нав'язується ззовні, а те, що народжується з внутрішньої потреби людини залишатися людяною навіть у час темряви. Саме в такому вимірі українська молодь формує нову ідентичність сучасної України – відкритої, демократичної, гідної.

До 2022 р. свобода для більшості українських юнаків і дівчат здавалася природним станом – можливістю вільно подорожувати, навчатися, обирати майбутнє. Проте війна позбавила цю категорію абстрактності. Сьогодні – свобода – це право жити, навчатися у безпечному середовищі, висловлювати свої думки без страху, говорити українською мовою, залишатися собою.

Гідність для молоді також набула нового змісту. Вона стала внутрішньою силою, що дозволяє не втратити людяність серед втрат і руйнувань. Відчуття

власної гідності підтримує молодих українців у найтяжчі моменти – коли вони втрачають домівки, друзів чи можливість здобувати освіту онлайн.

Війна загострила відчуття справедливості серед української молоді. Це прагнення не до помсти, а до відновлення правди, до утвердження відповідальності за злочин та порушення людяності.

Саме це покоління, яке переживає жахи війни, формує запит на чесну державу, соціальну рівність, прозору владу. Молоді українці розуміють: справедливість – це основа миру, а без миру немає розвитку. Тому їхній голос, навіть у найтяжчі часи, звучить із переконанням – правда переможе, а зло буде назване своїм ім'ям.

Отже, українська молодь – це сила покоління війни, що не зламалася під тиском страху й руйнувань, а навпаки – зміцнила духовно. Вона переосмислила свободу як право жити гідно, гідність – як здатність діяти з людяністю, справедливість – як основа майбутнього миру.

Це покоління – не лише свідок історії, а її творець. Саме молодь формує сьогодні нову систему цінностей, у центрі якої – людина, її права, свободи і відповідальність за спільне майбутнє. У найважчі часи вона доводить, що європейські ідеали – це не декларація, а щоденний вибір.

*Науковий керівник: Перунова Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.*

УДК 341.33

Олена Перунова, Віолетта Охрімова
(Харків, Україна)

ПОГЛЯД МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ НА СВОЄ МАЙБУТНЄ ПІСЛЯ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ ВИМІР ВІДРОДЖЕННЯ

У цій статті проведений аналіз напряму правового відродження довіри молоді до формату таких категорій, як справедливість та гідність у міжнародному суспільстві. Закон перестає бути абстрактною нормативною конструкцією і постає як реальний інструмент захисту гідності, свободи і базових прав людини. Для молоді, яка формується в умовах збройного конфлікту, право стає не лише системою правил, а й ціннісним орієнтиром, що визначає межі допустимого, справедливого та гуманного у суспільстві, яке прагне відновлення.

Ключові слова: війна, гідність, міжнародне гуманітарне право, злочини, громадяни, держава.

A YOUNG PERSON'S PERSPECTIVE ON THEIR FUTURE AFTER THE WAR: THE LEGAL DIMENSION OF RENEWAL

This article provides an analysis of the legal dimension reflecting young people's trust in the conceptual framework of such categories as justice and dignity within the international community. Law ceases to be an abstract normative construct and instead emerges as a real instrument for the protection of dignity, freedom, and fundamental human rights. For young people whose worldview is shaped in the context of armed conflict, law becomes not only a system of rules but also a value-based reference point that defines the boundaries of what is permissible, just, and humane in a society striving for recovery.

Key words: war, dignity, international humanitarian law, crimes, citizens, state.

Війна назавжди змінює людину – її свідомість, мрії, систему цінностей. Для молоді України ця війна стала не лише викликом, а й точкою відліку нового мислення. Ми дорослішали у час, коли право на життя, свободу та гідність перестало бути просто словами з підручників права, а стало питанням виживання.

Сьогодні думаючи про майбутнє, ми дивимося на нього крізь призму справедливості, прав людини та державності. Адже після війни право – це не лише система норм, а й ос нова нашого морального відродження.

Молодь майбутньої України – це покоління, яке зростає серед руїн, але буде в уяві нову правову державу. Ми віримо, що право повинно не карати, а захищати, не обмежувати, а підтримувати гідність людини. Наше майбутнє – це суспільство, у якому ніхто не сумнівається, що закон діє однаково для всіх, де суд – це не формальність, а гарант правди.

Після війни відбудова країни означатиме не лише відновлення міст, а й відродження довіри до правових інститутів. Адже майбутнє – це не просто час, який настане, це відповідальність, яку ми вже несемо сьогодні.

Право для молоді після війни стане інструментом відновлення справедливості. Саме через нього ми зможемо документувати воєнні злочини, захищати постраждалих, відновлювати права дітей, які пережили окупацію, і створювати правові гарантії для ветеранів. Але найважливіше – це утвердити розуміння, що закон не є зовнішнім примусом, а внутрішньою потребою вільної людини жити гідно.

Моє покоління вчиться на прикладі тих, хто сьогодні боронить Україну. Вони воюють не лише за територію, а й за право – за справедливість, правду, за можливість бути громадянином. І це розуміння формує нову етику українського права, у якій гуманність і свобода стоятимуть вище формалізму.

Майбутнє після війни – це не просто час відбудови міст, а насамперед відбудова людини, її внутрішнього світу, її віри у силу права й справедливості. Молоде покоління України вже не сприймає право як абстрактну категорію чи суху юридичну науку. Для нас воно стало частиною особистого досвіду, пережитого через біль, втрати та водночас – через нескінченну надію.

Ми усвідомили, що закон – це не текст на папері, а жива тканина державності, яка оберігає кожного громадянина. Після війни саме від молодих людей залежатиме, чи зможемо ми зробити право інструментом справедливості, а не формальністю. Бо лише тоді, коли право служить людині, воно здатне служити державі.

Наше завдання – перетворити правову систему на простір довіри, прозорості та гідності. Це означає – не допустити байдужості, не миритися з корупцією, не знецінювати силу закону. Право має стати не зброєю сильних, а щитом для тих, хто потребує захисту.

Отже, війна докорінно трансформує уявлення молоді людини про державу, суспільство та власне майбутнє. У цих умовах закон перестав бути абстрактною нормативною конструкцією і постає як реальний інструмент захисту гідності, свободи і базових прав людини. Для молоді, яка формується в умовах збройного конфлікту, право стає не лише системою правил, а й ціннісним орієнтиром, що визначає межі допустимого, справедливого та гуманного у суспільстві, яке прагне відновлення.

Погляд молоді людини на майбутнє після війни значною мірою ґрунтується на очікуванні утвердження верховенства права. Саме закон у пост воєнний період має виконувати стабілізаційну функцію, забезпечуючи передбачуваність суспільних відносин та довіру до державних інституцій. Молодь сприймає право як гарантію того, що пережиті втрати, порушення прав та злочини не залишаться поза увагою держави й міжнародної спільноти, а відповідальність за них реалізована у правовій спосіб.

Особливе значення у формуванні пост воєнного правового бачення молоді має міжнародне гуманітарне право, яке встановлює мінімальні стандарти захисту цивільного населення під час війни. Усвідомлення того, що навіть в умовах збройного протистояння існують правові мережі, сприяє формуванню у молодих людей переконання в універсальності прав людини та неприпустимості їх знецінення. Закон у цьому контексті розглядається як інструмент збереження людяності, який має бути відновлений і посилений у мирний час.

У пост воєнному майбутньому молодь очікує від держави не лише відновлення інфраструктури, а й переосмислення правових механізмів захисту

громадян. Закон має стати засобом соціальної інтеграції, забезпечуючи рівний доступ до правосуддя, освіти, праці та участі в суспільному житті. Молоде покоління пов'язує своє майбутнє з правовою державою, у якій права людини не декларуються формально, а реально реалізуються через ефективні інститути та незалежну судову систему.

Важливим аспектом правового виміру майбутнього є питання відповідальності за воєнні злочини. Для молоді закон у цьому контексті є механізмом відновлення справедливості та історичної правди. Притягнення винних до відповідальності розглядається не як акт помсти, а як необхідна умова примирення, відновлення довіри до права та запобігання повторенню злочинів у майбутньому. Саме через закон молоді людини бачать можливість трансформації травматичного досвіду війни у підґрунтя для справедливого миру.

Крім того закон відіграє ключову роль у формуванні активної громадської позиції молоді. У пост воєнному суспільстві молоді люди дедалі частіше усвідомлюють себе не лише об'єктами правового захисту, а й суб'єктами право творення. Участь у демократичних процесах, громадських ініціативах та правозахисній діяльності розглядається як шлях до впливу на майбутнє держави. Таким чином, право стає простором діалогу між державою та громадянами, у якому молодь прагне бути почутою.

Для мене, як представника молоді, майбутнє пов'язане не тільки з професійною реалізацією, а й із відповідальністю перед суспільством. Ми маємо створити таку Україну, у якій повага до права стане природною рисою громадянина, а справедливість – не мрією, а нормою життя.

Війна навчила нас головного – людське життя, гідність і свобода є найвищими цінностями, і саме право покликане їх охороняти. Ми несемо у майбутнє пам'ять про тих, хто заплатив найвищу ціну за можливість жити у правовій державі.

Тому моє бачення майбутнього – це Україна, у якій молодь творить право не як систему заборон, а як простір людяності. Україна, де закон – це мова справедливості, де суд – це храм довіри, а держава – це союз гідних.

*Науковий керівник: Перунова Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.*

УДК 341.33.

*Олена Перунова, Дмитро Серпухов
(Харків, Україна)***РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДЦЮ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

У цій роботі проведений аналіз поняття європейських цінностей. Визначено розуміння реалізації європейських цінностей у стані війни, які є не лише декларацією політичного курсу, а передусім практичним втіленням принципів гуманізму, рівності та поваги до людської гідності у щоденному житті, у виборі поведінки у громадській позиції.

Ключові слова: європейські цінності, воєнна агресія, гуманізм, честь, гідність, повага.

**THE IMPLEMENTATION OF EUROPEAN VALUES BY UKRAINIAN
YOUTH UNDER CONDITIONS OF WAR**

In this paper, an analysis of the concept of European values is carried out/ The understanding of the implementation of European values in the context of war is determined, which is not merely a declaration of a political course, but above all a practical embodiment of the principles of humanism, equality, and respect for human dignity in everyday life, in the choice of behavior, and in civic engagement

Key words: European values, military aggression, humanist, honor, dignity, respect.

Україна сьогодні переживає один із найскладніших періодів своєї історії. Повномасштабна агресія Російської Федерації не лише порушила територіальну цілісність держави, а й поставила під загрозу фундаментальні права і свободи людини. Водночас війна виявила силу, стійкість та зрілість українського суспільства, зокрема молоді, яка стала носієм і провідником європейських цінностей – свободи, гідності, демократії, верховенства права та солідарності. Саме молоде покоління сьогодні відіграє вирішальну роль у формуванні майбутнього європейської України.

Реалізація європейських цінностей у стані війни – це лише декларація політичного курсу, а передусім практичне втілення принципів гуманізму, рівності та поваги до людської гідності у щоденному житті, у виборі поведінки у громадській позиції. Українська молодь демонструє, що навіть у найважчих умовах можливе утвердження цінностей, які об'єднують усю демократичну Європу.

Поняття «європейські цінності» охоплює систем у принципів, на яких ґрунтується європейська цивілізація: повага до прав людини, демократія, свобода, справедливість, толерантність, рівність і верховенство права. Вони зафіксовані у Хартії основних прав Європейського Союзу (2000 р.), Європейській конвенції з прав людини (1950 р), а також у Декларації Ради Європи про молодіжну політику.

Для України реалізація цих цінностей має подвійне значення. З одного боку – це стратегічний вектор євроінтеграції, закріплений у Конституції

України (ст. 102, 116), а з іншого – моральна основа національного відродження в умовах війни. Європейські цінності стали мірилом цивілізації, відмежування від авторитаризму, який уособлює російський агресор.

Молоде покоління є найдинамічнішою частиною суспільства, здатною впроваджувати зміни та формувати нову культуру взаємин між державою і громадянами. Саме молодь стала активним суб'єктом утвердження європейських цінностей у період війни. Тисячі молодих українців долучилися до волонтерських ініціатив, громадських рухів, допомоги армії, переселенням, дітям та людям похилого віку. Вони демонструють принципи солідарності, взаємоповаги та відповідальності суспільства.

У цьому сенсі молодь не лише адаптується до європейських стандартів, а й формує їх на власному досвіді – через активну громадську участь, відстоювання прав людини, поширення демократичної культури та гуманістичних ідеалів. Навіть у прифронтових регіонах молоді люди ініціюють освітні, культурні та благодійні проекти. Що зміцнюють національну ідентичність і європейську свідомість.

Війна створює значні перешкоди для реалізації європейських цінностей. Насамперед, порушується право на життя, безпеку, освіту та працю – основні соціально-економічні та гуманітарні права людини. Проте навіть у таких обставинах вони продовжують навчання, займаються волонтерством, працюють у міжнародних програмах – тим самим утверджуючи цінності свободи, людяності та віри в спільне європейське майбутнє. У цьому полягає феномен української молоді: пори війну, вона не втратила здатність діяти, творити, будувати – що є найвищим проявом європейського духу.

Європейські цінності реалізуються не лише через державну політику, а й через освіту, виховання та формування громадської культури. Українські університети, навіть під час війни, впроваджують принципи академічної свободи, рівності можливостей, поваги до прав людини та гендерної рівності. Молодь бере участь у міжнародних освітніх програмах, обмінах, волонтерських проектах.

Завдяки цим ініціативам формується нове покоління українців – носіїв європейського менталітету, орієнтованих на служіння суспільству, розвиток демократії та правової держави.

Отже, Реалізація європейських цінностей молоддю України в умовах війни є не лише свідченням її зрілості, а й проявом національної гідності та стійкості. Молоде покоління стало моральним і соціальним оплотом держави, підтвердивши, що свобода, демократія, солідарність і повага до людських прав є не порожніми словами, а справжніми орієнтирами життя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. *Збірник міжнародних договорів України*. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 45–63.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
3. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. ОJC 364/01.

4. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Рада Європи.
5. Закон України «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 р. № 1414-ІХ.
6. Стратегія державної молодіжної політики України до 2030 року: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2021 р. № 1098.

*Науковий керівник: **Перунова Олена Миколаївна**,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.*

УДК 341.33

Олена Перунова, Дар'я Трубіцина
(Харків, Україна)

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ МОЛОДИХ ГРОМАДЯН

У цій статті в контексті міжнародного гуманітарного права розглядається сучасне становище української молоді під час війни. Воєнні дії в Україні мають глибокий і багатогранний вплив на реалізацію соціально-економічних прав молодих громадян. Вони призводять до втрати можливостей навчання, праці, соціальної стабільності та безпеки, що суперечить як національному законодавству, так і міжнародним стандартам у сфері прав людини.

Ключові слова: війна, законодавство, право, соціально-економічні права, міжнародні стандарти.

IMPACT OF MILITARY ACTIONS ON THE EXERCISE OF SOCIAL AND ECONOMIC RIGHTS OF YOUNG CITIZENS

This article, within the framework of international humanitarian law, examines the current situation of Ukrainian youth during wartime. Military hostilities in Ukraine have a profound and multifaceted impact on the socio-economic rights of young citizens. They lead to the loss of opportunities for education and employment, as well as undermine social stability and personal security. Such consequences contradict both national legislation and international standards in the field of human rights protection.

Key words: war, legislation, law, socio-economic rights, international standards/

Реалії повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України поставили перед українським суспільством безпрецедентні виклики, що охоплюють усі сфери життя – від економічної стабільності до морально-психологічного стану нації. Особливу увагу потребує становище молоді, адже саме вона є рушійною силою суспільного розвитку, гарантією майбутнього держави. У контексті війни відбувається суттєве обмеження можливосте й реалізації соціально-економічних прав молодих громадян – права на освіту, працю, достатній життєвий рівень, соціальний захист та розвиток. Ці права гарантуються Конституцією України, міжнародними договорами, зокрема Загальною декларацією прав людини (1948 р.) та Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), однак у сучасних умовах їх реалізація значною мірою ускладнена.

Так, реалізація прав молодих громадян України є одним із ключових індикаторів рівня демократичного розвитку держави та ефективності функціонування її правової системи. Молодь як соціально активна та динамічна група населення перебуває у процесі формування професійної, громадської та особистісної ідентичності, що зумовлює особливу значущість гарантування її прав і свобод. Конституційні положення України, а також

норми спеціального законодавства у сфері молодіжної політики закріплюють комплекс громадських, політичних, соціально-економічних і культурних прав, реалізація яких має забезпечувати рівний доступ молодих громадян до освіти, праці, соціального захисту, участі в управлінні державними справами та розвитку громадського суспільства.

Соціально-економічні права молодих громадян закріплені в низці національних і міжнародних документів. Зокрема, Конституція України у ст. 43, 46 та 53 гарантує кожному право на працю, соціальний захист і освіту. Також Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» визначає державну політику щодо створення умов для реалізації потенціалу молодого покоління.

Водночас практична реалізація прав молодих громадян України відбувається в умовах значних соціально-економічних і безпекових викликів, що істотно впливають на обсяг та ефективність їх здійснення. Збройний конфлікт, внутрішнє переміщення населення, трансформація ринку праці та обмеженість ресурсів держави ускладнюють повноцінне забезпечення права на освіту, працю, належний рівень життя та соціальну стабільність молоді. У цьому контексті особливої актуальності набуває імплементація міжнародних стандартів гуманітарного права, які покладають на державу позитивні зобов'язання щодо захисту прав молодих громадян навіть за надзвичайних умов. Системний та міждисциплінарний підхід до реалізації молодіжних прав є необхідною передумовою забезпечення сталого розвитку українського суспільства та його правової державності.

Отже, одним з таких негативних наслідків війни є її вплив на реалізацію права на освіту. Освіта є одним із ключових елементів соціально-економічних прав молоді, оскільки саме вона визначає можливість особистісного та професійного розвитку. Проте війна суттєво обмежила це право. Тисячі навчальних закладів в Україні зруйновано або пошкоджено, сотні тисячі учнів і студентів були змушені евакуюватися або перейти дистанційне навчання в умовах нестабільного інтернет - зв'язку та відсутності безпечного середовища. Крім матеріальних втрат, спостерігається й соціально-психологічний вплив: молоді люди втрачають відчуття стабільності, впевненості у майбутньому, мотивацію до навчання. У багатьох випадках це призводить до освітньої деградації – неможливості отримати якісну освіту через зовнішні обставини. Така ситуація є порушенням ст. 53. Конституції України та ст. 26 Загальної декларації прав людини, що гарантують кожному право на освіту.

Війна зруйнувала економічну інфраструктуру України, спричинивши втрату робочих місць, скорочення виробництва, погіршення умов праці. Молодь, яка лише починала свій професійний шлях, опинилася в ситуації вимушеної безробіття або нестабільної зайнятості. За даними міжнародних організацій, рівень молодіжного безробіття у прифронтових регіонах зріс у кілька разів порівняно з довоєнним періодом. Крім того, у багатьох молодих людей відсутній доступ до програм професійної підготовки чи перекваліфікації, що унеможливило їхню економічну самореалізацію. Водночас молоді переселенці стикаються з труднощами адаптації на нових місцях проживання, дискримінаційними проявами на ринку праці та низьким рівнем соціального захисту. Таким чином, реалізація права на працю,

гарантованого ст. 43 Конституції України та ст. 6 М міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, фактично залишається обмеженою.

Не менш важливим є аспект соціального захисту. Молоді громадяни, які втратили житло або членів родини, потребують державної підтримки, доступу до медичної допомоги та реабілітаційних програм. Проте ресурси держави в умовах війни значною мірою спрямовуються на оборонні потреби, що обмежує можливості надання повноцінної соціальної допомоги. Психологічний вимір також є критично важливим. Постійні обстріли, втрата близьких, вимушене переміщення спричиняють молоді стрес, тривожність і посттравматичні розлади. Це ускладнює інтеграцію в суспільне життя та перешкоджає реалізації соціальних прав, гарантованих міжнародними документами.

Таким чином, вплив воєнних дій на молоде покоління має не лише матеріальний, а й довготривалий соціально-психологічний характер. Воєнні дії в Україні мають глибокий і багатогранний вплив на реалізацію соціально-економічних прав молодих громадян. Вони призводять до втрати можливостей навчання, праці, соціальної стабільності та безпеки, що суперечить як національному законодавству, так і міжнародним стандартам у сфері прав людини. Молодь, яка сьогодні переживає наслідки війни, потребує особливої уваги держави та міжнародної спільноти, адже саме від її підтримки залежить майбутнє демократичної, соціально справедливої та європейської України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. *Збірник міжнародних договорів України*. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 45–63.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к./96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. ООН.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. ООН.
5. Закон України «Про с сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 р. № 2998- XII.

*Науковий керівник: Перунова Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.*

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 37.014.3:7.01

*Ніна Атаманчук
(Полтава, Україна)***ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ «КОЛАЖ» У РОБОТІ ЗІ СТУДЕНТАМИ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті схарактеризовано особливості використання техніки «Колаж» у роботі з студентською молоддю. Відмічена, як засіб підвищення фахової компетентності техніка «Колаж» – це потужний засіб впливу на самооцінку особистості та її самоідентифікацію. Він є інструментом дослідження та гармонізації внутрішнього світу людини, що дає змогу створити оптимальні умови для переходу свідомості фахівця на вищий рівень розвитку, мобілізації прихованих резервів особистості та розгортання свідомої діяльності з перетворення своєї духовної та професійної сфери. Підкреслено, виконання колажу не лише має творче спрямування, а й є інструментом самопізнання, емоційної регуляції та професійної саморефлексії, що підтверджує доцільність використання цієї техніки в освітньому процесі майбутніх психологів.

Ключові слова: студенти, заклад вищої освіти, техніка «Колаж», психолог.

**USE OF THE «COLLAGE» TECHNIQUE IN WORKING WITH
STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

The article describes the features of using the 'Collage' technique in working with students. It is noted that as a means of improving professional competence, the 'Collage' technique is a powerful tool for influencing a person's self-esteem and self-identification. It is a tool for exploring and harmonising a person's inner world, which makes it possible to create optimal conditions for the transition of a specialist's consciousness to a higher level of development, the mobilisation of hidden reserves of personality, and the deployment of conscious activity to transform one's spiritual and professional spheres. It is emphasised that collage is not only a creative activity, but also a tool for self-knowledge, emotional regulation and professional self-reflection, which confirms the relevance of using this technique in the educational process of future psychologists.

Key words: students, higher education institution, collage technique, psychologist.

Сучасні підходи до освітнього процесу у закладах вищої освіти (ЗВО) орієнтуються не лише на формування професійних компетентностей здобувачів, а й на розвиток їхнього емоційного інтелекту, креативності, здатності до саморефлексії та ефективної взаємодії в соціумі. У цьому контексті дедалі більшої актуальності набувають арт-терапевтичні методи, що поєднують навчальну, виховну та психологічну функції. Однією з таких універсальних і доступних методик є техніка «Колаж», яка дозволяє

відобразити внутрішні переживання, візуалізувати особистісні сенси, активізувати творчий потенціал здобувачів освіти.

Застосування колажу у роботі зі студентською молоддю сприяє формуванню навичок самопізнання, розвитку уяви, рефлексії та критичного мислення. Робота з образами та символами допомагає студентам виражати емоції, опрацьовувати життєві ситуації, моделювати цінності та професійні орієнтири. Крім того, колаж як колективна чи індивідуальна діяльність стимулює комунікацію, сприяє груповій взаємодії та розвиває креативність як важливу складову майбутньої професійної діяльності

Колаж – це універсальний метод, що поєднує психологічну діагностику та психотерапевтичний вплив. У наш час, коли молода людина живе в середовищі інформаційної перенасиченості, саме візуальні форми вираження стають одним із найефективніших способів комунікації з власною психоемоційною сферою.

Так, О. Л. Вознесенська та Л. В. Мова [1] підкреслюють можливість застосування техніки колажу з метою активізації рефлексивних процесів клієнта та сприяння його самостійному усвідомленню внутрішніх переживань.

Ця техніка дає можливість досліджувати приховані емоції, образи та внутрішні суперечності, не потребуючи спеціальних художніх умінь. Використання колажу в арт-терапевтичному процесі не лише активізує творчу активність клієнта, а й забезпечує безпечне опрацювання травматичного досвіду, стимулює розвиток рефлексії та формування оновлених життєвих історій.

На думку Н. І. Охман, Л. М. Дерман метод колажу посідає важливе місце в арттерапевтичній допомозі людям, які пережили воєнні потрясіння, зокрема дітям, що втратили почуття безпеки, та військовослужбовцям. У сучасних умовах України, де значна частина населення зіткнулася з вимушеним переселенням, втратами, психологічними травмами та тривалим стресом, колаж стає ефективним способом делікатної роботи з емоційними переживаннями. Ця техніка дає можливість обережно звертатися до болючих спогадів, не примушуючи людину до прямого вербалізування досвіду, що сприяє більш безпечному та м'якому процесу опрацювання травми [2].

Серед сучасних фахівців варто згадати Світлану Островську, яка в межах програми «Реабілітація: Арт-терапія» Національної академії мистецтв України проводить майстер-класи з колажу, спрямовані на творчий розвиток та емоційне відновлення учасників.

У Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка використовуємо техніку «Колаж» з здобувачами освітньо-професійних програм: «Кризова психологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та «Кризова психологія. Соціально-психологічне відновлення» другого (магістерського) рівня вищої освіти як безпечний, доступний інструмент для зовнішнього вираження емоцій і відновлення ресурсу.

Колажування дозволяє студентам поєднувати різні елементи, що може символізувати їхню здатність адаптуватися до змін, бачити складність життя як частину більшого процесу і знаходити нові перспективи для вирішення проблем.

Практика показує, що техніка «Колаж» виконує кілька функцій:

- діагностичну – виявлення провідних емоцій, потреб, тем страху чи надії;
- терапевтичну – зниження емоційної напруги, тривоги, формування відчуття контролю над ситуацією;
- ресурсну – актуалізація особистісних сил, цінностей, джерел підтримки;
- смислотворчу – допомога у відновленні життєвих орієнтирів, переосмисленні досвіду та побудові нової життєвої перспективи.

У роботі з студентами використовуємо техніку колаж «Моя кар'єра (мої цілі в житті)».

Ціль проведення: підвищення фахової та особистісної компетентності майбутніх дошкільних працівників.

Як засіб підвищення фахової компетентності техніка «Колаж» – потужний засіб впливу на самооцінку особистості та її самоідентифікацію. Він є інструментом дослідження та гармонізації внутрішнього світу людини, що дає змогу створити оптимальні умови для переходу свідомості фахівця на вищий рівень розвитку, мобілізації прихованих резервів особистості та розгортання своєї діяльності з перетворення своєї духовної та професійної сфери.

Використання техніки «Колаж» у роботі з студентами дає змогу:

- визначити психологічний стан студента та виявити його переживання;
- зняти втому та напруження, зменшити тривожність, поліпшити настрій;
- створити атмосферу довіри та інтересу до самопізнання в групі, що сприяє емпатії, усвідомленню своїх одногрупників, їхньої поведінки та соціальних ролей;
- розвивати художні здібності та адаптаційні можливості, вміння аналізувати результати власної творчості;
- підвищити самооцінку особистості;
- зорієнтувати студентів на інсайт (Інсайт (від англ. insight – проникливість, проникнення в суть, розуміння, осяяння, раптова здогадка, прозріння);
- усвідомити й інтегрувати отриманий досвід;
- відчутти задоволення, що виникає внаслідок прояву прихованих талантів;
- пропрацювати думки та почуття, які людина звикла придушувати – іноді лише невербальні засоби дають змогу проявитися сильним переживанням;
- дати соціально прийнятний вихід агресивності та напруженню.

Техніка створення колажу полягає в приклеюванні на паперову основу, найрізноманітніших вирізок: фотографій, зображень із газет, журналів, листівок, плакатів, а також слів, букв, символів, на визначену тему.

Рекомендації щодо виконання колажу:

- Доцільно використовувати елементи експериментування, оскільки техніка колажування передбачає свободу творчого самовираження та пошук індивідуальних образних рішень.

- Під час роботи рекомендується поєднувати різноманітні способи обробки матеріалів (зокрема накладання, розривання, комбінування фрагментів), що сприяє розширенню художніх можливостей композиції.
- Важливо доповнювати колаж індивідуалізованими елементами (власними фотографіями, рукописними написами, символічними позначеннями, авторськими малюнками), адже вони посилюють особистісний зміст роботи.
- Слід приділяти увагу композиційним особливостям, зокрема просторовому розміщенню елементів, домінантам за формою чи кольором, а також загальному візуальному балансу.
- Виконання колажу передбачає не лише створення художнього продукту, а й позитивне переживання творчого процесу; тому важливо зберігати інтерес і внутрішню мотивацію під час роботи.

Інтерпретація. Проаналізуйте колаж та заповніть наведену нижче таблицю. Діагностичні критерії та показники для аналізування колажів (див. табл.1)

Таблиця 1.

Діагностичні критерії та показники для аналізування колажів

№ п/п	Критерії	Показники
1.	Основа	
2.	Процес створення	
3.	Хаотичність або упорядкованість елементів	
4.	Характер розташування картинок	
5.	Просторова організація вирізок	
6.	Розмір картинок	
7.	Заповнення простору – порожнеча	
8.	Кількість елементів колажу	
9.	Символіка	

Під час інтерпретації колажу студенти аналізують наступні критерії:

1. *Вибір основи для колажу.* Розташування паперу (чи будь-якої іншої основи колажу) горизонтально може свідчити про прагнення людини до стабільності, опори, до зв'язку з землею, а по вертикалі – до росту й розвитку. Розмір обраної основи може бути пов'язаний із потребами автора у розширенні своєї активності чи зменшенні її.

2. *Процес створення.* Інформативно значущим є сам процес створення колажу. Різним може бути підхід до вибору зображень: реалізація задуманого образу, ідеї через зовнішні об'єкти, або ж пошук тих образів, що найбільше емоційно відкликаються. На створення роботи витрачається різний час, що вказує на значущість процесу, наявність або відсутність сформованості уявлень щодо запропонованої тематики. Спонтанні дії стосовно вирізок-образів можуть символічно відображати реальні або бажані дії клієнта щодо об'єктів реальності. Розміщення й переміщення картинок відображають процес внутрішньої динаміки, планування змін. Коментарі автора, його емоційні реакції є невід'ємними частинами діагностики в арт-терапевтичному процесі.

3. *Ступінь хаотичності або упорядкованості елементів колажу.* Елементи колажу, що розташовані в певному порядку, однакові за розміром і пов'язані за змістом, вказують на високу ступінь самоконтролю автора, раціональний підхід. Хаотично розташовані елементи, мало зв'язані між собою, що, зазвичай, розміщуються імпульсивно, вказують на домінування емоційних станів. Прояв хаотичності може бути пов'язаний із переживанням сильного афекту, актуалізацією позиції дитини.

4. *Характер розташування картинок.* Можна помітити різний ступінь дистанції між картинками. У деяких випадках доцільно провести паралель із відносинами представлених образів у реальному житті. Так, накладення елементів один на один може свідчити про прояви слабких особистісних меж, особливо, якщо картинки нібито найжджають на образи, пов'язані з уявленнями про своє Я. Можливі прояви злиття, поглинання одним образом іншого. Заклеювання однієї картинки іншою асоціюється із прагненням приховати якусь інформацію, подавити або витиснути якийсь психічний матеріал.

5. *Просторова організація картинок.* Аналізуючи колаж, варто враховувати символічне значення простору аркуша. Співвіднесення символів, образів з їхньою просторовою організацією може дати додаткову інформацію. При аналізі колажу можна також враховувати «діагональ розвитку», що йде з лівого нижнього кута в напрямку до правого верхнього. Розглядаючи колаж з цієї позиції, можна припустити, що розташоване в центрі листа зображення (чи композиція) говорить про те, що найбільш актуально для особистості на даний момент часу «тут і тепер». Відповідно лівий нижній кут говорить про минуле, а правий верхній – про майбутнє, перспективи людини. Таким чином, важливо враховувати місце розташування елементів колажу на основі.

6. *Розмір картинок.* Вказує на смислові значимі теми. Найбільша картинка є найзначимішою.

7. *Заповнювання – порожнеча.* Порожні місця, не заповнені інформацією, можуть вказувати на проблемні переживання, пов'язані з життєвим досвідом. Надлишок елементів може вказувати на схильність до зверх компенсації.

8. *Кількість елементів колажу.* Невелика кількість елементів у колажі свідчить про економію енергії, імпульсивність, замкнутість, депресію. Велика – демонстративність, творче спрямування, енергійність.

9. *Символіка.* Під час трактування образів і символів колажу вирішальне значення мають пояснення автора, його асоціації, почуття. Важливо звертати увагу на змістовні взаємозв'язки символів, протилежні за змістом образи, що доповнюють один одного, повторюються, розвивають одну тему. Значущим є розгляд кожного символу у контексті усього колажу, тематики, запиту клієнта, психотерапевтичних відносин [3].

Бажання знищити колаж потребує уточнень причини. Може вказувати на травматичний досвід особистості, внутрішньоособистісний конфлікт, потребу позбутися чогось у власному житті.

Колаж, незважаючи на простоту та легкість виконання, вказує на проблеми особистості, приховані бажання, розширює можливості самоусвідомлення та саморозуміння.

Студентка відмітила, що у створеному нею колажі відображено її плани та мрії, зокрема:

Робота над стосунками.

Важливість гармонії в стосунках:

- Спільний відпочинок, подорожі та створення спільних моментів, які зміцнюють зв'язок.
- Наявність особистого простору, що дозволяє зберігати баланс у відносинах.
- Тепло домашнього затишку, яке символізує кіт, адже він є важливою частиною щоденної радості.

Освіта та кар'єра.

Освіта – це ключ до розвитку. Ціль – цікава, добре оплачувана робота, яка приносить задоволення. Прагне:

- Кар'єрного зростання.
- Роботи в сильній команді з дружньою атмосферою.
- Постійного самовдосконалення.

Баланс у житті.

Важливо знаходити час для всіх сфер життя (баланс між роботою, стосунками та відпочинком). Подорожі, моменти на природі та час із близькими людьми – це те, що дарує енергію та радість.

Сімейне щастя.

У майбутньому бачу весілля, щасливу сім'ю, теплі зустрічі з родиною та спільний відпочинок. Родинні цінності – основа життєвих пріоритетів.

Матеріальний добробут.

Фінансова стабільність – це інструмент для досягнення комфортного життя. Мрію про:

- Затишний будинок серед природи з великими вікнами.
- Автомобіль, який забезпечить мобільність і комфорт.
- Стабільний дохід, що дозволяє інвестувати у розвиток себе та своєї сім'ї.

Мир і соціальна участь.

Моє серце прагне миру. Завершення війни та повернення додому – одне з головних бажань. Важливо мати змогу допомагати іншим і брати участь у добродійних ініціативах.

Студентка зазначила, що створений колаж став для неї візуальним орієнтиром, який відображає бажані життєві перспективи та необхідні кроки для їх досягнення. За її словами, ця творча робота сприяла усвідомленню взаємозв'язку між власними прагненнями та реальними можливостями, а також сформувала розуміння того, що досягнення поставлених цілей є реальним за умови послідовних і цілеспрямованих дій.

Створюватися колаж може як індивідуально, так і групою – залежно від мети арт-терапевтичної роботи. Вибір форми роботи визначається метою арт-терапевтичного процесу, особливостями групової динаміки та потребами учасників. Індивідуальні колажі зазвичай спрямовані на дослідження особистісних переживань, актуальних станів, ціннісних орієнтирів та професійного самовизначення. Натомість групове колажування сприяє розвитку навичок взаємодії, формуванню почуття належності, усвідомленню спільних сенсів та розкриттю колективного досвіду.

З метою ілюстрації можливостей застосування техніки «Колаж» у роботі зі здобувачами закладів вищої освіти наведемо приклади робіт, виконаних студентами у межах навчальної дисципліни «Кризова психологія». Зокрема, подано два індивідуальні колажі на тему «Цінність нашого життя» (рис.2), що відображають бачення пріоритетів, смислів і ресурсів студентської молоді, а також колаж на тему «Мій настрій» (рис.3), який відображає індивідуальні емоційні переживання студента, його суб'єктивне ставлення до подій повсякденного життя та символічні образи, які асоціюються з настроєвим станом у момент виконання роботи.

Рис. 2. Колаж «Цінність нашого життя» (Альона Б.)

Рис. 3. Колаж «Мій настій» (Наталія Г.)

Таким чином, виконання колажу, за висловленням студентів ЗВО, не лише має творче спрямування, а й є інструментом самопізнання, емоційної регуляції та професійної саморефлексії, що підтверджує доцільність використання цієї техніки в освітньому процесі майбутніх психологів.

Техніка «колаж» є перспективним інструментом психологічної підтримки студентської молоді та може бути інтегрована у програми розвитку емоційної компетентності, арт-терапевтичні практикуми, тренінги особистісного розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вознесеньська О., Мова Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті. Київ: Шк. Світ, 2007. 120 с.
2. Охман Н., Дерман Л. Аналоговий колаж у XXI столітті: художні аспекти. *Актуальні проблеми розвитку українського та зарубіжного мистецтва: культурологічний мистецтвознавчий педагогічний аспекти: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (24-26 трав. 2024 р.)* Львів – Торунь: Liha-Press, 2024. С. 113–116. DOI:10.36059/978-966-397-390-6-34.
3. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посіб. Ч. 1. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

ФІЛОЛОГІЯ

УДК 811.111.255.1

Galina Radu
(Chișinău, Republica Moldova)

DRUMUL DE LA ALFABET LA DISCURS ÎN PREDAREA LIMBII ROMÂNE PENTRU CETĂȚENI STRĂINI

Articolul explorează parcursul formării competenței lingvistice în limba română la cetățenii străini, de la inițierea în alfabet și pronunție până la dezvoltarea discursului coerent. Sunt analizate metodele didactice adaptate nivelului și profilului cursanților, precum exerciții practice, proiecte și utilizarea contextelor autentice de comunicare. Evaluarea progresului lingvistic este prezentată prin instrumente variate și indicatori care reflectă autonomia comunicativă și tranziția de la enunțuri simple la discurs funcțional. Studiul evidențiază importanța integrării strategiilor didactice și a evaluării riguroase pentru consolidarea competențelor lingvistice și dezvoltarea autonomiei comunicative.

Cuvinte cheie: predarea limbii române ca limbă străină, cetățeni străini, alfabet și pronunție, competență de discurs, context comunicativ autentic, strategii didactice, evaluarea progresului lingvistic.

THE PATH FROM ALPHABET TO SPEECH IN TEACHING THE ROMANIAN LANGUAGE TO FOREIGN CITIZENS

The article explores the process of developing linguistic competence in Romanian for foreign learners, from the introduction to the alphabet and pronunciation to the development of coherent discourse. It analyzes teaching methods adapted to the learners' level and profile, including practical exercises, projects, and the use of authentic communicative contexts. The assessment of linguistic progress is presented through various tools and indicators reflecting communicative autonomy and the transition from simple utterances to functional discourse. The study highlights the importance of integrating effective teaching strategies and rigorous assessment to consolidate linguistic competences and foster communicative autonomy.

Key words: teaching Romanian as a foreign language, foreign learners, alphabet and pronunciation, discourse competence, authentic communicative context, teaching strategies, assessment of linguistic progress.

1. Etapele formării competenței lingvistice în limba română la cetățenii străini

- inițierea în alfabet și pronunție;
- achiziția vocabularului de bază și a structurilor gramaticale;
- dezvoltarea competențelor de înțelegere și exprimare orală și scrisă;
- trecerea de la enunț la discurs coerent.

Predarea limbii române pentru cetățeni străini reprezintă un proces complex, care depășește simpla transmitere a cunoștințelor lingvistice. Învățarea unei limbi

noi presupune un parcurs gradual, de la *recunoașterea alfabetului* până la *construirea unui discurs coerent și funcțional*. În acest context, profesorul are un rol esențial în organizarea și ghidarea etapelor de formare a competenței de comunicare. *Adaptarea conținuturilor* și a *metodelor de predare la nivelul și nevoile cursanților străini* este o condiție fundamentală a progresului lingvistic. Totodată, integrarea elementelor culturale facilitează înțelegerea sensurilor și utilizarea adecvată a limbii în situații reale de comunicare. Evaluarea continuă permite monitorizarea evoluției cursanților și ajustarea demersului didactic. Articolul de față își propune să analizeze drumul de la alfabet la discurs în predarea limbii române pentru cetățeni străini, din perspectiva etapelor de învățare, a strategiilor didactice și a evaluării progresului lingvistic.

- **Inițierea în alfabet și pronunție** reprezintă prima etapă a formării competenței lingvistice în limba română la cetățenii străini și se desfășoară progresiv, în conformitate cu nivelurile de referință stabilite de **Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi (CECRL)**. În această fază, corespunzătoare nivelului **A1**, cursanții învață *alfabetul limbii române, sistemul fonetic și regulile de bază ale pronunției*, necesare pentru înțelegerea și utilizarea expresiilor uzuale și a enunțurilor simple legate de nevoi imediate (CECRL, 2001/2020). Accentul se pune pe recunoașterea sunetelor specifice și pe asocierea corectă dintre sunete și litere. O atenție deosebită este acordată diferențelor dintre limba română și limba maternă a cursanților, în vederea prevenirii erorilor de pronunție. Exercițiile orale și auditive sunt utilizate constant pentru formarea deprinderilor corecte de articulare. Această etapă creează baza necesară pentru dezvoltarea ulterioară a vocabularului și a structurilor gramaticale. Stăpânirea alfabetului și a pronunției contribuie la înțelegerea mesajelor simple și la participarea la comunicarea elementară în limba română.

- **Achiziția vocabularului de bază și a structurilor gramaticale** reprezintă o etapă esențială în formarea competenței lingvistice în limba română la cetățenii străini și se realizează progresiv, în corelație cu nivelurile **A1-A2** ale **Cadrului European Comun de Referință pentru Limbi**. În această etapă, cursanții își însușesc vocabularul fundamental, necesar pentru descrierea obiectelor, a persoanelor și a situațiilor cotidiene, precum și structurile gramaticale de bază care permit formularea enunțurilor simple și corecte. Procesul de predare vizează utilizarea limbii în contexte familiare și previzibile, în concordanță cu descriptorii CECRL, care subliniază capacitatea cursantului de a comunica eficient în situații uzuale (CECRL, 2001/2020). Accentul se pune pe relația dintre formă și sens, precum și pe aplicarea regulilor gramaticale în contexte de comunicare reală. Exercițiile practice contribuie la fixarea vocabularului și la utilizarea corectă a structurilor gramaticale în exprimarea orală și scrisă. Această etapă consolidează baza lingvistică necesară pentru dezvoltarea competențelor de comunicare la nivel discursiv.

- **Dezvoltarea competențelor de înțelegere și exprimare orală și scrisă** se realizează gradual, pe măsura consolidării achizițiilor lexicale și gramaticale, și capătă o importanță sporită în etapa corespunzătoare nivelului **B1**. Trecerea către acest nivel marchează formarea competenței de discurs, caracterizată prin capacitatea cursantului de a produce texte orale și scrise coerente, de a exprima opinii, de a relata experiențe și de a susține puncte de vedere în contexte uzuale. În

această etapă, accentul se deplasează de la formularea enunțurilor izolate către construirea unui mesaj organizat, adaptat situației de comunicare și interlocutorului.

Cursantul devine capabil să înțeleagă ideile principale ale unor texte orale și scrise clare, redactate într-o limbă standard, pe teme familiare din viața cotidiană, academică sau profesională. Totodată, acesta poate produce texte simple, bine structurate, în care își exprimă opiniile și argumentează puncte de vedere într-o succesiune logică. Dezvoltarea competențelor de înțelegere și exprimare presupune integrarea componentelor lingvistice, sociolingvistice și pragmatice ale comunicării, în concordanță cu descriptorii **CECRL** pentru nivelul B1.

Prin activități didactice orientate spre coerență, coeziune și adecvarea mesajului, atât în exprimarea orală, cât și în cea scrisă, se consolidează autonomia comunicativă a cursantului. Astfel, conform **Cadrului European Comun de Referință pentru Limbi**, utilizatorul independent al limbii demonstrează capacitatea de a organiza logic mesajul și de a participa eficient la acte de comunicare în limba română (CECRL, 2001/2020).

- **Trecerea de la enunț la discurs coerent** reprezintă o etapă esențială în formarea competenței de comunicare în limba română la cetățenii străini și are loc ca rezultat al consolidării achizițiilor lexicale, gramaticale și funcționale. În această etapă, cursantul depășește nivelul producerii de enunțuri izolate și dobândește capacitatea de a organiza mesajul într-o structură coerentă, cu sens unitar și finalitate comunicativă clară.

Procesul de predare vizează dezvoltarea relațiilor logice dintre enunțuri, utilizarea conectorilor discursivi și respectarea succesiunii tematice, aspecte care contribuie la coeziunea și coerența textului. Cursanții sunt încurajați să producă discursuri orale și texte scrise adaptate contextului de comunicare, scopului comunicativ și interlocutorului. Această etapă corespunde nivelului **B1** din **Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi**, care descrie utilizatorul independent ca fiind capabil să producă texte clare și bine structurate pe teme familiare (CECRL, 2001/2020). Astfel, trecerea de la enunț la discurs coerent marchează maturizarea competenței lingvistice și confirmă integrarea componentelor lingvistice, sociolingvistice și pragmatice ale comunicării în limba română.

Formarea competenței lingvistice în limba română la cetățenii străini are un parcurs gradual, care începe cu *inițierea în alfabet și pronunție* și se finalizează cu *dezvoltarea competenței de discurs*. Fiecare etapă consolidează capacitatea de comunicare prin *integrarea vocabularului, a structurilor gramaticale și a competențelor de înțelegere și exprimare orală și scrisă*. Alinierea procesului de predare la nivelurile CECRL asigură coerența demersului didactic și obiectivitatea evaluării. Trecerea de la nivelurile A1-A2 la B1 reflectă tranziția de la enunțuri simple la discurs coerent și adecvat contextului. În ansamblu, acest parcurs nu implică doar acumularea de cunoștințe, ci și formarea unei competențe funcționale și autonome de comunicare în limba română.

2. Strategii didactice și evaluarea progresului lingvistic

- metode de predare adaptate nivelului și profilului cursanților străini;
- utilizarea contextelor autentice de comunicare;
- forme și instrumente de evaluare a competențelor lingvistice;
- indicatori ai progresului și ai autonomiei comunicative.

Strategiile didactice și evaluarea progresului lingvistic sunt elemente esențiale în predarea limbii române pentru cetățenii străini. Aplicarea unor metode adaptate nivelului și nevoilor cursanților facilitează însușirea treptată a cunoștințelor și dezvoltarea competențelor de comunicare. În paralel, evaluarea continuă permite monitorizarea progresului și ajustarea demersului didactic pentru a asigura eficiența procesului de învățare.

- **Metode de predare adaptate nivelului și profilului cursanților străini** presupun utilizarea unor strategii variate, care să răspundă nevoilor lingvistice, culturale și cognitive ale fiecărui cursant. La nivelurile A1-A2, accentul se pune pe activități practice, cum ar fi exerciții de pronunție, dialoguri simple, jocuri de vocabular și texte scurte, care facilitează însușirea treptată a limbii. Pentru nivelul B1, metodele includ activități mai complexe, precum redactarea de texte, discuții tematice și proiecte de grup, care dezvoltă capacitatea de exprimare coerentă și argumentată. Adaptarea metodelor la profilul cursanților: incluzând *diferențele culturale, motivația și stilurile de învățare*, contribuie semnificativ la eficiența procesului de predare și la progresul lingvistic durabil.

Metode de predare adaptate nivelului și profilului cursanților străini presupun aplicarea unor tehnici practice și variate, adaptate nivelului lingvistic și nevoilor cursanților. Printre metodele concrete se numără:

- ✓ **Exerciții de pronunție și ascultare** – repetiții, dictări, minimal pairs, înregistrări audio pentru familiarizarea cu sunetele limbii române;
- ✓ **Dialoguri și role-play** – simularea situațiilor cotidiene, interacțiuni în magazin, la bancă, în instituții publice;
- ✓ **Jocuri de vocabular și carduri educative** – asocierea imaginilor cu cuvintele, jocuri de memorie, bingo lexical;
- ✓ **Texturi și activități de lectură progresivă** – texte scurte, povești, articole simplificate, cu întrebări de înțelegere;
- ✓ **Redactarea de texte și proiecte scurte** – scrierea de e-mailuri, descrieri personale, scurte prezentări pe teme familiare;
- ✓ **Activități de grup și colaborative** – discuții tematice, rezolvarea de probleme, proiecte comune care stimulează exprimarea orală și scrisă;
- ✓ **Utilizarea tehnologiei educaționale** – aplicații lingvistice, platforme online, exerciții interactive, videoclipuri autentice pentru înțelegerea limbii în contexte reale.

Aceste metode, aplicate gradual și adaptate profilului fiecărui cursant, contribuie la dezvoltarea competențelor lingvistice și la atingerea unei comunicări funcționale și autonome în limba română.

- **Utilizarea contextelor autentice de comunicare** presupune integrarea limbii române în situații reale sau simulate care reflectă viața cotidiană a cursanților. Aceasta permite transferul cunoștințelor lingvistice în practică și dezvoltarea competențelor funcționale de comunicare. Exemple concrete includ:

- ✓ **Interacțiuni în magazine, restaurante sau instituții publice**, prin exerciții de tip role-play, în care cursanții practică formularea întrebărilor și răspunsurilor uzuale;
- ✓ **Vizite și excursii tematice** la muzee, biblioteci sau evenimente culturale, pentru a învăța vocabular specific și expresii autentice;

- ✓ **Proiecte de grup cu situații reale** – realizarea de interviuri, sondaje sau prezentări despre teme locale;
- ✓ **Comunicare digitală autentică** – corespondență prin e-mail sau platforme online cu vorbitori nativi, participarea la forumuri și discuții tematice;
- ✓ **Simularea situațiilor profesionale** – redactarea de documente, participarea la ședințe sau discuții de proiect, adaptate domeniului de interes al cursanților.

Aplicarea contextelor autentice permite cursanților să exerseze limba română în situații concrete, să dezvolte fluența și coerența comunicării și să consolideze competențele lingvistice dobândite prin metodele clasice de predare.

- **Forme și instrumente de evaluare a competențelor lingvistice** permit monitorizarea progresului cursanților și ajustarea demersului didactic pentru a asigura eficiența învățării. Evaluarea se realizează continuu și final, utilizând instrumente adaptate nivelului lingvistic, în conformitate cu descriptorii CECRL:

- ✓ **Evaluare orală:** dialoguri, interviuri, prezentări scurte și exerciții de role-play pentru a verifica fluența, pronunția și coerența discursului;

- ✓ **Evaluare scrisă:** compuneri, redactarea de texte scurte, completarea de formulare, exerciții gramaticale și de vocabular;

- ✓ **Teste de înțelegere a mesajelor:** ascultare de texte audio sau vizionarea de materiale video urmate de întrebări pentru verificarea comprehensiunii;

- ✓ **Portofolii și proiecte:** colecții de lucrări scrise, prezentări și proiecte de grup care reflectă progresul în timp;

- ✓ **Autoevaluare și evaluare între colegi:** fișe de autoobservare, chestionare și feedback constructiv între cursanți, care dezvoltă autonomia și conștientizarea competențelor proprii.

Aceste forme și instrumente permit o evaluare complexă a competențelor lingvistice: *orală, scrisă și de înțelegere*, facilitând tranziția cursanților de la nivelurile A1-A2 la B1, confirmând autonomia comunicativă și capacitatea de a produce un discurs coerent conform CECRL (2001/2020).

- **Indicatori ai progresului și ai autonomiei comunicative** permit aprecierea eficienței procesului de învățare și gradului de dezvoltare a competențelor lingvistice. Aceștia se pot observa prin:

- ✓ **Fluența și coerența în exprimarea orală și scrisă** – cursantul formulează enunțuri și texte coerente, respectând logica și succesiunea ideilor;

- ✓ **Capacitatea de a înțelege și utiliza limbajul în contexte variate** – înțelegerea mesajelor orale și scrise în situații familiare și aplicarea corectă a vocabularului și structurilor gramaticale;

- ✓ **Autonomia în comunicare** – cursantul participă activ la dialoguri, redactează texte și își exprimă opiniile fără intervenția constantă a profesorului;

- ✓ **Adaptarea limbajului la interlocutor și situație** – utilizarea registrelor adecvate, alegerea expresiilor potrivite și ajustarea discursului conform contextului;

- ✓ **Capacitatea de autoevaluare și reglare a propriilor erori** – identificarea greșelilor, corectarea lor și aplicarea strategiilor de învățare pentru progres continuu.

Acești indicatori reflectă tranziția cursantului de la nivelurile A1-A2 la B1 și confirmă atingerea unui grad de autonomie comunicativă, conform descriptorilor CECRL (2001/2020).

Strategiile didactice și evaluarea progresului lingvistic sunt esențiale în predarea limbii române pentru cetățenii străini. Metodele adaptate nivelului și profilului cursanților, precum exerciții practice, proiecte și contexte autentice de comunicare, facilitează dezvoltarea competențelor funcționale și progresul gradual. Evaluarea continuă și indicatorii de fluență, coerență și autonomie comunicativă reflectă tranziția de la enunțuri simple la discurs coerent și asigură consolidarea competențelor lingvistice.

Concluzii

1. Predarea limbii române pentru cetățeni străini trebuie structurată etapizat, de la inițierea în alfabet și pronunție până la dezvoltarea competenței de discurs, în concordanță cu nivelurile CECRL.

2. Aplicarea strategiilor didactice adaptate și a contextelor autentice de comunicare facilitează însușirea treptată a limbii și dezvoltarea competențelor funcționale și autonome de comunicare.

3. Evaluarea continuă, folosind instrumente variate și indicatori de progres, asigură coerența predării, monitorizarea eficienței a învățării și tranziția de la enunțuri simple la discurs coerent și autonom.

BIBLIOGRAFIE & WEBOGRAFIE

1. **Consiliul Europei. Cadrul european comun de referință pentru limbi: grile de autoevaluare și niveluri lingvistice.** Disponibil online: <https://europass.europa.eu/ro/common-european-framework-reference-language-skills> [accesat la 21.12.25]

2. **Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR).** Strasbourg: Council of Europe, 2001 (actualizat). Disponibil la: <https://rm.coe.int/1680459f97> [accesat la 21.12.25] (rm.coe.int)

3. **GĂLUȘCĂ, Lilia** (2024). *Aspecte metodice privind predarea-învățarea limbii române ca limbă străină. Universitatea de Stat „Ion Creangă”* – articol disponibil online. (ibn.idsi.md)

4. **NISTOR, Cristina Mihaela; SĂLVAN, Mirela-Sanda; PRICOPE, Mihaela-Oana** (2021). *Aspecte interculturale în predarea și învățarea limbii române ca limbă străină. Editura Universitară*, București. (editurauniversitara.ro)

5. **IRIDON, Cristina; JEANU, Ioana; NEȚEDU, Loredana** (2024). *Predarea, receptarea și evaluarea limbii române ca limbă străină. Pro Universitaria*, București. (Libris.ro)

УДК 004:37:81'243

*Олена Доманова
(Харків, Україна)*

ВИКОРИСТАННЯ ІР-ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянута проблема використання інформаційних технологій у процес викладання іноземної мови. Проаналізовано впровадження іноземної мови в процес її вивчення, визначено причини використання даних технологій, а також їх роль успішності засвоєння ІМ, обґрунтовано освітні педагогічні принципи, форми, методи та підходи до інноваційних технологій в навчанні.

Ключові слова: комп'ютерні програми, інтернет-освіта, мультимедійні технології, інтеграція, комунікації, сайти, каталоги, енциклопедії.

THE USE OF IP – TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF LEARNING A SECOND FOREIGN LANGUAGES

The article discusses the problems of using information technologies in the process of teaching a foreign language. The introduction of IP technologies in the process of studying IM has been analyzed, the reasons for the use of these technologies, as well as their role in the success of IM assimilation, educational pedagogical principles, forms, methods and approaches to innovative technologies in education have been substantiated.

Key words: computer programs, investments, information competence, technologies, Internet education, communications, multimedia tools.

Сучасні освітні комп'ютерні програми (електронні підручники, комп'ютерні тренувальні вправи та тести, навчальні посібники, гіпертекстові інформаційно-довідкові системи – тлумачні словники, архіви, каталоги, довідники, енциклопедії, тестуючі та моделюючі програми-тренажери тощо) розробляються на основі ІР- технологій, які виникли на стику багатьох галузей знань. На сьогодні науково-технічний прогрес суттєво скоротив відстань між новими технічними розробками та освітою. Швидкість зміни інформації в сучасному світі висока, тому гостро постає питання формування в студентів оптимальних комплексів знань і способів діяльності, формування інформаційної компетентності, що забезпечить рівень освіти. Комп'ютерне програмне забезпечення навчального процесу посідає важливе місце у розв'язанні вищезгаданих проблем. Пріоритетом державної політики розвинених країн був і залишається розвиток інформаційного суспільства. Програма «Електронна Європа», яка є частиною Лісабонської стратегії зі створення до 2000 р. в ЄС найбільш конкурентоздатної, динамічної та наукоємної економіки з високим рівнем зайнятості й соціальної згуртованості, є яскравим прикладом сучасної державної політики. Процес створення системи інтернет-освіти, яка динамічно розвивається, посідає важливе місце в цьому документі. У рамках проєкту «Електронна Європа» виділяють декілька пріоритетних галузей, серед яких інвестиції в людей і знання: «європейська молодь у цифровому столітті». Кількість комп'ютерів і кількість комп'ютерів з

підключенням до Інтернету на 100 осіб, які задіяні в навчальному процесі, відсоток педагогічних працівників, які регулярно використовують комп'ютери у викладанні некомп'ютерних дисциплін, та відсоток працездатного населення, що володіє базовими комп'ютерними навичками – це неповний перелік показників, за якими оцінюється ступінь виконання програми. Інформаційні технології та їх вплив на зміст навчання, методика та організація вивчення програмних дисциплін, і іноземних мов в тому числі, залишаються актуальною темою наукових досліджень [1-2].

Розв'язання деяких психолого-педагогічних проблем впливу на особистість мультимедійних технологій навчання; розвиток творчих здібностей та образного мислення на заняттях з використанням ММТ; створення природного іншомовного середовища за допомогою ММТ та сприяння розвитку ділових навичок у процесі вивчення другої іноземної мови за професійним спрямуванням – це можливі різні напрями цих досліджень.

Останніми роками увагу науковців привернули мультимедійні технології (ММТ). Під мультимедійною технологією ми розуміємо технологію, яка окреслює порядок розробки, функціонування та застосування засобів обробки різних видів інформації, і мовної в тому числі. Говорячи про різні аспекти використання ММТ в освіті, автори обмежуються розглядом питань використання технічного засобу навчання або комп'ютерно орієнтованого засобу навчання «нового» покоління, якому притаманні характерні ознаки: можливість об'єднання інформації, представленої в різних формах (текст, звук, графіка, відео, анімація), та інтерактивний режим роботи з інформацією. Для нас цікавого в дослідженні є не стільки технологія використання ММТ у процесі вивчення іноземної мови, скільки наукове різноманіття та розвиток тих змін, які відбуваються в студентів під впливом мультимедіа. На сьогодні виділяють дві групи ММТ, які можуть активно використовуватися в процесі навчання іноземних мов – це засоби синхронної комунікації та засоби асинхронної комунікації.

До засобів синхронної комунікації належать інтернет-засоби, які надають можливість спілкуватись в режимі реального часу, прикладами яких можуть бути Skype, Yahoo Messenger, Internet Relay Chat тощо. Користувачі даних синхронних засобів комунікації мають ряд можливостей встановлення миттєвого голосового зв'язку із співрозмовником; спілкування шляхом швидкого письмового листування; конференцій – ауді- та відео конференцій [4].

Засоби асинхронної комунікації –це інтернет засоби, які дозволяють із певною затримкою в часі (форуми, сайти, блоки, електронна пошта тощо) шляхом використання IP-засобів організувати форуми іноземною мовами для студентів різних ВНЗ на міжнародному рівні. Результати численних досліджень ММТ на предмет використання їх як засобів навчання та інструменту, за допомогою якого розробляються педагогічні програмні засоби, можна простежити у багатьох авторів. Ряд педагогічних досліджень присвячено розробці методичних основ проектування, створення та використання IP-навчальних програм та IP-навчальних комплексів. Усі автори відзначають, що використання засобів ММТ дозволяє підвищити інтенсивність і ефективність процесу навчання; також ММТ створює умови для дистанційної освіти, тим самим дозволяючи здійснювати перехід до безперервної освіти;

проблему доступу до нових джерел різноманітної за змістом і формою представлення інформації можна вирішити, поєднавши ММТ з телекомунікаційними технологіями.

Вважаємо, що на сучасному етапі розвитку теоретичних та практичних сторін методики викладання іноземних мов роль мультимедійних технологій у процесі вивчення другої іноземної та іноземних мов взагалі визначається, насамперед, розширенням уявлень про засоби навчання та застосування мультимедійних засобів у процесі підготовки спеціалістів. Констатуємо появу новітнього технічного засобу навчання, для використання якого в начальновиховному процесі необхідно використовувати апаратні та програмні засоби, що реалізують мультимедійну технологію.

Можна виділити три основні цілі використання ММТ у різних системах освіти:

1) перша як засіб забезпечення набуття студентами мінімального рівня мультимедійної грамотності;

2) друга як засіб підтримки та збагачення навчального процесу;

3) третя як середовище для взаємодії між викладачем та студентами [3].

Завдяки можливості зберігати та сумісно використовувати великий обсяг текстового, звукового та візуального матеріалу, ММТ стали потенційно потужним і зручним засобом підтримки та збагачення існуючих навчальних програм. Цей потенціал активно реалізують у процесі вивчення другої іноземної та іноземних мов взагалі. ММТ нині – це можливість створити природне іншомовне середовище, яке забезпечує мотивацію вивчення іноземної мови. Спілкування іноземною мовою забезпечується, в основному, за технологіями опосередкованого активного спілкування викладачів зі студентами з використанням телекомунікаційного зв'язку та методології індивідуальної роботи студентів із структурованим навчальним матеріалом, представленим в електронному вигляді. Під мультимедійними продуктами (ММТ) будемо розуміти документи, які несуть у собі інформацію різних типів і передбачають використання спеціальних технічних пристроїв для їх створення та відтворення (тобто мультимедійні продукти створюються засобами ММТ). З метою підтримки та збагачення навчальної програми з іноземної мови за професійним спрямуванням найчастіше використовують такі мультимедійні продукти, як: інтерактивні довідники та матеріали для самоосвіти (словники, енциклопедії, атласи, самовчителі різних мов тощо); освітні програми разом з іграми або освітні програми з інтерактивними, подібними до ігор та розваг, параметрами, мета яких – викликати інтерес і бажання пізнавати більше.

Аналіз сучасних мультимедійних програм показує, що більшість із них пропонує або демонстрацію навчального матеріалу одного-двох уроків у вигляді фрагментів, або вимушує викладача працювати з величезним обсягом програм, створених у вигляді енциклопедій, які нагадують бази даних або тренажери і призначені для індивідуальної роботи студентів.

Викладачеві відводиться роль простого консультанта або творчого спостерігача за навчальним процесом, спостерігача, який готовий аналізувати і вдосконалювати навчальний процес.

Підготовка ефективних навчальних програм ММТ багато коштує та потребує послуг висококваліфікованих спеціалістів, які обслуговують техніку і

працюють у команді з викладачами. Виникають проблеми і з використанням готових навчальних матеріалів. Інтернет містить велику кількість сайтів з потенційно цікавим і актуальним матеріалом для навчання. Проте є практичні труднощі із знаходженням такого матеріалу, який можна легко використати в навчальному процесі та узгодити з навчальними програмами. Взагалі, інтеграція освітнього мультимедійного матеріалу в навчальній програмі навчальних закладів є однією з найактуальніших проблем.

Практика створення програм показує, що спеціалісти, працюючи зі змістом свого навчального курсу, не мають можливості, а часом і бажання підключитися до створення мультимедійних програм. Програмісти часом виконують їх без урахування досвіду педагогічної роботи, особливостей наповнення предмета, що вивчається. Необхідність у професійній, структурованій та змістовно наповненій програмі, готовій до використання в реальному навчальному процесі, завжди особливо актуальна для викладачів-початківців. Навіть добре продумані готові програми не завжди готовий сприймати та використовувати досвідчений викладач, оскільки він, як професіонал, має свою концептуальну лінію, своє бачення розв'язання предметної проблеми. Тому тільки спільні зусилля, з одного боку, програмісти, які підготували якісні мультимедійні оболонки, та, з іншого боку, професіоналів, які чудово знають свою предметну галузь із змістовної та методичної точки зору, можуть дати реальний і бажаний ефект у процесі створення навчальних програм.

Основні перешкоди на шляху до ефективного використання ММТ у процесі викладання іноземних мов: слабкий потенціал мультимедійних засобів; проблеми мобільного вибору ММТ, які можуть бути узгоджені з існуючими навчальними програмами; проблеми взаємодії навчального допоміжного складу з управлінням мультимедійною технікою та викладачів для створення нових навчальних мультимедійних продуктів; низький рівень компетентності викладачів у використанні засобів ММТ.

Основні характеристики навчального мультимедійного продукту, з нашої точки зору, можуть бути такими: локальний і мережевий режим роботи; методично обґрунтований графічний інтерфейс; можливість бути використаним для організації різних видів навчальної діяльності; можливість поповнення навчального матеріалу; помірне та обґрунтоване використання відео-та аудіо матеріалів; можливість опрацювання різних типів даних.

Переважає більшість статей, які з'явилися протягом останніх десяти років у науково-педагогічній літературі, присвячені використанню готових ММТ для потреб навчального процесу. Серед найпоширеніших іноземні електронні енциклопедії та навчальні курси з іноземної мови, потребують доробки та пристосування до навчальних програм вищих навчальних закладів. Але навчальні програми ВНЗ передбачають вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням. Слід відзначити здатність ММТ не тільки полегшити та зробити цікавим процес передачі-отримання знань, а й стимулювати творчу активність і самостійну діяльність студента.

Аналіз наукових джерел та досвіду роботи викладачів-практиків показують, що спектр проблем застосування ММТ у процесі вивчення другої іноземної та іноземних мов взагалі поступово розширюється: від використання мультимедійних технологій з метою створення навчальних матеріалів до

розробки цілісної концепції побудови навчальних програм університетського рівня за цим напрямом, формування нових засобів навчання завдяки використанню ММТ. Розгляд актуальних проблем підготовки та використання ефективних мультимедійних продуктів дозволив виділити якісні характеристики ММТ. Застосування у процесі відбору, накопичення, систематизації і передачі знань, а також в організації різних видів навчальної діяльності є однією з характерних особливостей навчального процесу, що формується в наш час.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Клименко О. Навчання іноземній мові шляхом використання мультимедійних технологій. *Актуальні проблеми філології та американські студії*: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. С. 234–244.
2. Корнієнко М. Телекомунікаційні технології в навчально-виховному процесі закладів освіти. *Комп'ютер в школі та сім'ї*. 2004. №3. С. 14–16.
3. Нісімчук А., Падалка О., Шпак О. Сучасні педагогічні технології: навч. посібник. Київ: Вид. центр «Просвіта», «Книга пам'яті України», 2000. 368с.
4. Семенчук Ю. Використання інтерактивних технологій для навчання фахові лексики студентів. *Новітні технології навчання*. 2005. Вип.40. С. 185–195.

**ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ/СВЕДЕНЬЯ ОБ АВТОРАХ/
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS:**

Radu Galina – asistent al Departamentului Resurse Umane, Afaceri Publice și Comunicare al Academiei de Educație Economică din Moldova, Chișinău, Republica Moldova.

Артамонов Станіслав Ігорович – здобувач освіти, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.

Атаманчук Ніна Михайлівна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри кризової психології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна.

Біляр Олександра Олександрівна – здобувач освіти, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна.

Болдовська Катерина Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.

Гончарук Тамара – викладач, Звягельський медичний фаховий коледж Житомирської обласної ради, м. Звягель, Україна.

Горбаченко Валерія Валеріївна – кандидат педагогічних наук, викладач, завідувач навчально-методичної лабораторії, Звягельський медичний фаховий коледж Житомирської обласної ради, м. Звягель, Україна.

Горбунова Катерина – здобувач освіти, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.

Гуцал Валерія Олександрівна – здобувач освіти, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна.

Деркач Нікіта – здобувач освіти, Звягельський медичний фаховий коледж Житомирської обласної ради, м. Звягель, Україна.

Доманова Олена Василівна – старший викладачка кафедри «Романо-германської філології», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна.

Забродський Ігор Сергійович – здобувач освіти, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна.

Кокота Олександра – здобувач освіти, Звягельський медичний фаховий коледж Житомирської обласної ради, м. Звягель, Україна.

Коньова Катерина – здобувач освіти, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.

Копча Діана Дмитрівна – здобувач освіти, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна.

Коржик Світлана Анатоліївна – науковий співробітник Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Голова Летичівської територіальної організації Національної спілки краєзнавців України, с-ще Летичів, Україна.

Кругляк Марія – здобувач освіти, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.

Охрімова Віолетта – здобувач освіти, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.

Перунова Олена Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, м. Харків, Україна.

Процак Тетяна Васи́лівна – кандидат медичних наук, доцент, кафедра анатомії людини М. Г. Туркевича, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна.

Серпухов Дмитро – здобувач освіти, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.

Сидорчук Дар'я – здобувач освіти, Звягельський медичний фаховий коледж Житомирської обласної ради, м. Звягель, Україна.

Ткачук Ольга Сергіївна – здобувач освіти, Буковинський державний медичний університет, м. **Чернівці, Україна.**

Трубіцина Дар'я – здобувач освіти, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.

Філіпчук Альбіна Денисівна – здобувач освіти, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна.

Збірник наукових праць

«Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»: зб. матеріалів XLV Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф. (м. Переяслав, 20 січня 2026 р.). Переяслав, 2026. Вип. 45. 86 с.

ВИПУСК 45

Враховуючи свободу наукової творчості, редколегія приймає до друку публікації та статті тих авторів, думки яких не в усьому розділяє.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань, достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Передрук і відтворення опублікованих матеріалів будь-яким способом дозволяється тільки при посиланні на «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи».

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати і скорочувати текст.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл., м. Переяслав,
вул. Сухомлинського, 30, (к. 221)
humanitarica@gmail.com

Матеріали конференції розміщені на сайті:

<http://humanitarica.webnode.com.ua/>

Укладачі: В.О. Вовкодав, І.В. Гайдаєнко

Формат 60x84 1/16
Ум.друк.арк. 9.0

